



Krsto Frankapan u tudjini.

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti 27. travnja 1870.*

PRAVI ČLAN PROF. M. MESIĆ.

U svojoj zadnjoj razpravi, što sam ju čitao u ovom učenom zboru, obećao sam, da ću nastavljajući rād svoj oko narodne poviesti XVI. vieka ponajprije prikazati Krstu Frankapana, kako u tudjem svijetu djeluje i do imena dolazi. Što sam tada obećao, to sada izvršujem.

Poglavitni razlog, zbog koga sam bio odlučio sliediti trag Krsti Frankapanu doklam se je još izvan svoje domovine i na tudjoj službi nalazio, spomenuo sam već malo prije imenovanom zgodom; a sada, pošto sam proučio što mi se je pružalo za moju namjeru, smijem reći, da se nemoram pokajati za svoju odluku. Tko se upozna s Krstom u dobi njegova života, koju ja ovdje motrim, mnogo će ga lašnje razumjeti i mnogo će temeljitije suditi o njem i o djelih njegovih, kada ga jednom nadje u domaćoj poviesti a u dobi za vjekove odlučnoj kao muža najveće znamenitosti.

Prema zadaći, koju sam si sâm iztaknuo, mogao sam ovu svoju razpravu na kratko izvesti; nu jedno zato, što sam scienio, da će dobro doći iztraživanju historičkomu, ako se napomenu njeke stvari, koje su dosta blizu glavnomu predmetu, a prilika se je pružala, da ih temeljito proučim, a drugo još i zato, što se nisam u ovoj svojoj radnji osvrtao samo na zahtjeve stroge znanosti, nego sam želio pružiti gradiva takodjer pripoviesti ili pjesmi narodnoj, razširilo mi se je nešto pripoviedanje, a kritika će imati prosuditi, da li sam u tom sretno i pravim putem pošao.

I. Porodica knezova Frankapana tako se bješe razgranala, a imanje joj na toliko ponaraslo, da je mogao knez Nikola g. 1449 svoj ogromni posjed na osam dielova podieliti, medju sedam svojih sinova i jednoga unuka, pri čem je svaku od tih novih grana roda

Frankapanskoga toliko toga zapalo, da ih je svaka mogla i unapried svoj kneževski ugled zadržati. Buduć pako da su njeke od njih doskora nakon izvedene diobe izumrle, to se usljed toga i u smislu odredbe kneza Nikole tim većma umnoža imanje preostalih grana.

Nas zanima ovdje samo ona grana Nikolinih potomaka, od koje je potekao knez Krsto, — a to je ona, koja je bila kašnje Ozaljskom prozvana, pošto joj je naime u dio pao grad Ozalj.

U dobi, koju ćemo motriti u ovoj razpravi, imanje je te grane veliko i daleko razšireno u predjelih iza Kupe, onamo pak sve do obalá jadranskoga mora. Na jednu stranu idu joj poglavita imanja od Ozlja na Kupi preko Ribnika i zatim Dubovca prama Zvečaju, a odatle duboko u današnji ogulinski puk, prama Vitunju naime i Modrušam; druga pako strana njezinih gradova i imanja leži bliže mora ili upravo na obalah njegovih: tu je naime Grobnik, zatim Trsat iznad Rieke, nadalje Bakar i Bakarac, pak Hreljin i Drivenik, a napokon Novi. To imanje nebijaše dakako za Frankapane na svih stranah jednake vrijednosti: jer, da ništa nereknem o prirodnoj razlikosti, po kojoj je jedno dobro davalo više prihoda a drugo manje, spomenut ću samo, da su njeka od navedenih imanja već od dulje vremena bila izvrgnuta turskomu haranju, te su usljed toga naravno mnogo gubila od vrijednosti svoje, dapače obrana je njihova gutala dohodak i ostalih više pošteđenih dobara, te je često dovodila gospodare im u najveće nezgode i zdvajanje.

Glavom kneževske porodice, kojoj smo imanje sada naznačili, jest nam u dobi našoj knez Bernardin, unuk prije spomenutoga Nikole po sinu mu Stjepanu.

O tom knezu Bernardinu imao sam priliku govoriti već u drugih svojih razpravah; ovdje pako inadem o njem više toga izvesti, što zahtievaju svrhe ove moje radnje, koje će biti takodjer razlogom, te će se morati spomenuti po koja i oddrugud već poznata.

Bernardin nam se pokazuje još za živa svoga oca¹ i odmah poslje g. 1470 kao čovjek u punoj muževnoj dobi i snagi²: zato scienim, da se je to po prilici vrijeme i ženio, a uzeo si je za ženu

¹ Stjepan žive još god. 1481 (Kercselich, Not. 225), a g. 1486 spominje se kao pokojni (Povj. Spom. 125).

² U glagol. rukop. XIII. ili XIV. v. zabilježi njeka mladja ruka god. 1465 na 7. siečnja, da Bernardin „imiše tada let 12“, te bi se po tom bio rodio g. 1453; Mletčanin pako, koji ga je vidio u Mletih

Luizu Arangonsku, blizu rođakinju supruge kralja Matije Korvina imenom Beatrice od kraljevskoga napuljskoga roda.¹ Po tankoj krvi, po materu upravo svojoj, budući u rodu s vojvodom Ferrarskim od Estenske kuće², mislio je za mlada već visoko se uznošeći Bernardin, da si mora ženu izprositi iz najvišega reda, pak kao što je tñ sebi drugaricu potražio i našao, tako je i kašnje sinove ženeći i kćeri udavajući tražio rodbinske sveze s kneževskimi oli inače vele uglednimi kućami, — a suviše bi, scienim, bilo pitati, čemu da je takove sveze tražio.

Želeći sada pokazati, koji se je rod rodio iz toga braka, kneza naime Bernardina sa suprugom mu Luizom, ono ću samo iznieti, što mi pružaju čisti izvori, na koliko ih poznajem. Tu nalazimo dakle ponajprije tri Bernardinova sina: Matiju naime, koga izvori naročito prvorodjenim zovu i na prvo mjesto meću, zatim Krstu našega i napokon Feranta oliti Ferdinanda; od kćeri pako Bernardinovitih po imenu poznajem Mariju Magdalenu, Beatricu i Veroniku. Kada i kojim su se redom ta Bernardinova djeca rodila, toga nećemo naći u spomenicih; toliko ipak znademo, da je Bernardin mogao već god. 1499 poslati svoga prvorodjenoga sina u nekome poslu na dvor kraljevski, a od kćeri si da je jednu udao već god. 1489, a drugu skoro poslje g. 1490.³

Braću našega Krste, a navlastito kneza Feranta, nalaziti ćemo kašnje i u poviesti života njegova; što pako i glede njih i glede

g. 1522, zabilježi, da je tada imao 82 godine (Sanudo u Arkivu VIII. 146), i tako bi valjalo da se je rodio g. 1440. Scienim, da je ona domaća bilježka bliže istini.

¹ U listini Matije Korvina od 23. lipnja 1489 stoji: „Loisia de Arragonia, consobrina Illustrissime Beatricis regine, consors . . . Bernardini comitis de Frangepanibus.“ (Teleki XII, 455).

² Bernardinov sin Krsto, pišući bratu svomu, zove duku ferrarskoga: avunculo nostro. (Sanudo, Ark. VI. 431).

³ Glede sinova Bernardinovitih v. Povj. Spom. 156 (143) i 178 (163), zatim Sanuda, Ark. V, 74 i Pasqualigovo izvješće u Knjiž. II. 67. — Sanudo je sačuvao u svojih dnevnicah (Ark. VI. 430) pismo Krste Frankapana, pisano 29. kolovoza 1514 bratu njegovu, koji se tu zove u napisu Joannes Franciscus; nu tko sravnja sadržaj toga lista s listom žene Krstine od 27. srpnja 1514 (Sanudo, Ark. VI, 424), neće ni čas dvojiti, da onaj Joannes Franciscus nije nitko drugi nego Krstin brat, koga njegova žena zove conte Ferdinando. — Isti Sanudo (Ark. VIII, 146) bilježi g. 1522, da Bernardin, koji je tada bio u Mletke prispio, ima tri sina:

njihovih sestara nemože ondje mjesta imati, a ipak je zanimivo za poznanje obiteljskih odnošaja kuće Bernardinove, budi u kratko ovdje spomenuto.

O starijem Krstinu bratu, knezu Matiji, malo govore naši izvor. Nje sliedeći znademo, da se je on bio oženio s udovom Andrije Henninga Susjedgradskoga Sofijom, kćerju Ivana Thuza od Laka, usljed koje ga ženitbe često nalazimo na ovih naših stranah u različitim imovinskih poslovih. Od spomenute svoje žene nije imao Matija nikakova poroda i tako umre bez odvjetka g. 1518.¹

Mnogo je znamenitiji mladji Krstin brat, Feran at naime, kao što ćemo se o tom osvjedočiti u daljem poviedanju. Ovdje bilježim, da je on bio oženjen, kako se obćenito uzima, s Marom, kćerju despota srbskoga Jovana Brankovića i supruge mu Jelene, i da je s njom rodio sina Stjepana i kćer Katarinu, koja je poslje pošla za Sigetskoga junaka, Nikolu Zrinjskog.² Da li je Feran at preživio brata si Krstu, oli je prije njega umro, o tom su različita mnienja, a ja samo toliko znadem, da sam mu zadnji put spomen našao u u listini od 22. studena 1525 i da mu kašnje traga nenalazim niti kod onih vele važnih zgoda, koje njega, kako ga inače poznajemo,

Krstu, Feranta „et lo Episcopo di Modrusa“; to je međjutim pomutnja, kojoj ću izvor malo niže spomenuti. — U listovih, što ih je pisao Krsto g. 1514 iz uze otcu si i bratu, pozdravlja on svoje sestre, za koje se mora uzeti, da su tada još bile na domu svoga otea kao neudate djevice (Sanudo, Ark. VI, 423 i sl.). Od spomenutih u textu kćeri Bernardinovi mogla bi se tu razumievati samo Veronika, za nju bo neznam, kada se je udala; Beatrice pako nebijaše tada već na svijetu, a Marija Magdalena bijaše već dugo izvan oćine kuće Navedena dakle mjesta pokazuju, da je Bernardin doista imao više ženske djece nego što ja u textu poimence naznačujem.

¹ Da je već 1512 sa Sofijom bio oženjen, kažu N. R. A. 1527, 27. — U ljetopis. bilježkah popa Andrije Istran. (Ark. IV, 46) veli se: „1518 umri knez matiš frankapan“, a i pismo kralja Ljudevita od g. 1519 oko pepelnice smatra ga pokojnim (ark. jugoslav. akad. Keglev.)

² Kukuljević se poziva (Njeke gradine. Ozalj) na listinu u občini Pribičkoj, u kojoj se Stjepan već g. 1511 (?) smatra vlasnikom Ozaljskim. Ako se i uzme, da je Stjepan tada bio još nejak, to bi se ipak po tom moglo bar po prilici nagadjati, kada se je Feran at oženio. Sraonio međjutim ono, što malo niže sliedi u bilježci o Ferantu.

doista nebi bile na miru pustile.¹ Napokon usudjujem se izreći, izpravljajući drugdje izjavljeno mnijenje, da je knez Bernardin bio odlučio toga svoga sina dati u duhovnike, te je i izposlovao, da ga je kralj Vladislav bio imenovao modruškim biskupom, čemu se je medjutim papinska stolica oprla, te je od nje bila modruška biskupija podijeljena proti namjeri Vladislavovoj najprije Jakovu Trogiraninu, a zatim Šimunu Kožičiću.²

Od prije spomenutih kćeri Bernardinovih nalazim Mariji Magdaleni spomen samo ondje, gdje ju udaju g. 1489 za Matiju, sina njegašnjega vojvode erdeljskoga Ivana Pongraca od Dengelega, a tako isto nalazim samo jednom spomenutu i Veroniku, koju je Bernardin bio dao za Grgura Štefkovića³; nu tim više govore i listine i ljetopisi o trećoj njegovoj poznatoj nam kćeri, o Beatrici naime. Nju izprosi od Bernardina vojvoda slovinski i ban hrvatski Ivan Korvin, sin Matije kralja, tražeći bez dvojbe, da po tom dodje u najuži savez s obitelji tolikoga ugleda u narodu, kojim je imao na mjesto kralja vladati. Kako je Korvin bio, što se njegova privatnoga značaja tiče, čovjek blage ćudi, lahko nam je vjerovati, da je

¹ V. list kralja Ljudevita, pisan banu Baćanu 22. studena 1525 (u Jura I. 275), na izpravi pako od 20. prosinca 1525 (Povj. Spom. 214) neima Ferantova imena, premda bi imalo ondje biti. — U Mletcih se je bilo čulo mjeseca listopada 1524, da su Turci ubili jednoga brata Krste Frankapana (Sanudo, Ark. VIII. 188 i Ljubić, Pregled 186); nu da to nemože biti niti Matija, niti Feranat, vidi se iz prije rečenoga, a za drugoga kakova Krstina brata ništa neznamo.

² O tom sam govorio u Književniku I. 424. Što sam ondje rekao o Matiji, samo se sobom ovdje izpravlja. Uzimam dakle, da je Feranat onaj Ferdinandus de Frangepanibus, koji dolazi u listini g. 1508 kao electus, ali doista ne confirmatus Modrusiensis Episcopus. Bernardin je imao dakako skoro poslje toga odustati od svoje namjere glede Ferdinanda: jer se je ovaj to vrijeme nekako već išao ženiti, a i u ostalom nalazimo ga skoro poslje rečene godine u poslovih, koji nepokazuju, da bi bio još mislio na biskupsku stolicu. Pasqualigo veli doduše još 12. lipnja 1510 za Šimu Kožičića, da je samo „destinato a Ves. di Modrussa“ i da „Il. Co. Bernardin de Frangip. gli denega il Vesto“ (Književ. II, 72); nu ako se je Bernardin i zbilja opirao Šimi, to nije taj njegov odpor dolazio s obzirâ na Ferdinanda. U ostalom ćemo mi naći u ovoj razpravi dokazâ, koliko je prijateljstvo kašnje vladalo medju Kožičićem i ovimi našimi Frankapani.

³ Teleki l. c. Povj. Spom. 214.

Beatrica uza nj zadovoljne dneve boravila, najveću slast nalazeći u odgajanju sinka si Krste i kćerke po ime Jelisave i za dobru sreću muža svoga i svoje porodice darove i milostinje dieleći na sve strane od golemoga svoga imanja. Nu njezina sreća bijaše kratka trajanja. Muž joj umre već g. 1504 u najljepšoj dobi i kada je bio počeo, morda upravo njezinim ponukovanjem, odvažnije i većom snagom za povjerenu si kraljevinu raditi. Sada joj ostade jedina utjeha u djeci njezinoj, koju je brigom nježne majke pazila i odgajala. Nu osim nje staraše se za sirote njezine i djed im, knez Bernardin, koji se je, ako ćemo vjerovati bilježki mletačkoj, tako daleko zanosio u svojih osnovah, da je već radio oko Mletčana, da mu budu na pomoć, da prokrči put do kraljevskoga prijestolja svojemu i kralja Matije Korvina unuku Krsti, ako se zgodi te se kralj Vladislav, koji još nije imao muškoga odvjetka a pogibeljno je bio obolio, s ovim svietom razstane neostaviv nasljednika svoje krvi.¹ Te Bernardinove osnove međjutim ne samo da su jalove ostale, nego podjedno svjedoče, da on nije pravo poznao stanja tadanje Ugarske i njezinih stranaka, kako su se bile stvorile za onaj slučaj, ako bi Vladislava nestalo bez muškoga odvjetka. Kralj Vladislav doživi do skora sreću, te mu se je rodio sin i nasljednik; a dočim je on s toga plivao u radosti i zadovoljstvu, stiže Beatricu najteži udarac: njezin sin Krsto, sva joj nada i uhvanje, preminu još u nejakoj dobi; a već s toga gubitka ucviljena počuti ona skoro poslje toga i drugu veliku bol, kada joj je nemila smrt jedinu kćerku ugrabila. Lišena tako ne samo muža, nego i djece svoje, neostade međjutim Beatrica za dugo osamljena. Udovi mladoj i vladajućoj velikom Korvinovom ostavinom skoro se nadje prosac i to u osobi nećaka ugarskoga kralja Vladislava, Jurja brandenburškoga markeza. Nu uza toga drugoga svoga supruga, čovjeka lahkoumna i razpuštena, nenadje Beatrica sreće, kojoj se je nadala, te se za malo lieta prestavi na drugi sviet, neostavivši poroda od toga drugoga svoga braka, ostanke pako njezinih dobara i Korvinova blaga potepe rečeni markez Jure².

¹ Tu bilježku daje Ljubić u Pregl. 159. Stvar se ondje meće u g. 1504. S druge strane znademo, da je Vladislav pogibeljno bolovao g. 1505 u vrijeme sabora, koji bješe sazvaao u Peštu za veljaču iste godine.

² O Beatrici sam govorio u Književniku I. 407, 507.

II. Upoznavši se s ostalimi članovi porodice kneza Bernardina Frankapana da predjemo sada ka glavnoj za nas osobi, k Bernardinovu sinu Krsti.

Veće smo na drugom mjestu našli, da je Krsto bio po dobi srednji među Bernardinovimi sinovi; rodio se je pako, ako je dopušteno nagadjati, oko g. 1482, a po svoj prilici na Modrušah, gdje mu je otac obično stolovao.¹

O prvoj njegovoj mladosti nigdje nam ni rieči izvori nepoviedaju. Oni nam ga na jednom prikazuju kao gotova muža i u poslovih, koji su mu za svega daljega života najmiliji bivali, a neumiju nam reći, niti kako se je nastojalo oko njegova odgojenja, niti koji su i kakovi pravci davani mladomu knezu za njegov buduću život. Pri toj šutnji izvorâ pružit će nam u ovoj stvari njeku pomoć inače nam poznate okolnosti vremena, u kojem je Krsto proveo djetinstvo i prvu mladost svoju, a osim toga dosta nam jasna poviest života roditelja njegova.

Živo obćenje Frankapanâ s dižućom se iz duševnoga mrtvila Italijom i sveze njihove s prvim porodicami te zemlje kao i drugih susjednih imadijahu bez dvojbe tu posljedicu, da se je u njihovu rodu više pazilo na uzgoj djece nego što se je činilo isto vrieme na mnogih drugih stranah. O Bernardinu nam povieda Kožičić, da je on „i pod oružjem i mačem istim uvijek štogod pisao ili prevadjaio“, a glagoljaš njeki zabilježi, kako je on imao, budući dječak, „ohmeštricu“ svoju imenom Luciju i „meštra“ po imenu Lodovika.² Kao što se je pako oko njegova odhranjenja nastojalo, tako isto nastojale on kašnje oko odhranjenja svoje djece, nalazeći u tu svrhu potrebite pomoći stranom doma, u popova svojih glagoljaša, stranom ju morda i iz tudjinstva dozivajući. Zato sin njegov Krsto poznaje posvećeno pismo svojih otaca — pismo hrvatsko iliti glagolsko; ali umije on i latinski, što je morao pomoćju učitelja naučiti; razumije i piše takodjer talijanski na mletačku, do česa je

¹ Mletčanin, koji ga je vidio mjeseca lipnja 1514, veli, da je tada imao 32 godine (Sanudo, Ark. VI. 414). Drugi svjedok, koji je Krstu često vidjao nakon Muhačke bitke, veli doduše, da je on tada bio sied i zove ga starcem (Georg. Sirmien. 146. 149); nu mi ćemo si lahko protumačiti, kako je Krsto mogao i prije reda posiediti, ako se samo obazremo na njegovo dugotrajno sužanjstvo.

² Povjest. Spom. 320 (13). — Da je Bernardin latinski umio, izrično se veli kod Sanuda, Ark. VIII. 147.

mogao doći bez mnogo muke, a napokon znade i njemački, ali taj je jezik učio bez dvojbe istom onda, kada se je dao na službu njemačkoga cara. Nu osim rieči učiteljâ morâše djelovati na srce i na duh mladoga Krste sve držanje njegove rodne kuće a navlastito primjer otca mu Bernardina.¹ Ako se pako obazreš na taj za Krstino odgojenje i za dalji mu život bez dvojbe veoma važni momenat, najti ćeš mnogo toga, što nije bilo podobno uplivom svojim u mladjanu dušu uliti plemenitih, uzvišenih čustva; nu ako umiješ biti bezpristran, dopustit ćeš sa mnom zajedno, da je Bernardinov život, uza svu njegovu nasilnost, svojeglavost i prevrtljivost, i sina mu ponajprije morao poticati na onu kricpost, koja se je imala njihovo doba prema potrebam i okolnostim vremena nada sve ino cieniti. Boj za narodni obstanak, — boj za krst i za sve ono, što je on čovječanstvu značio naprama barbarstvu turskomu, ostaje uvijek Bernardinu misli omiljelom, kojoj se nije nikada sve do smrti svoje iznevjerio, i u tom pogledu važnije je za njega pohvalno, u svečanom zboru otaca zapadnoga kršćanstva izrečeno svjedočanstvo jednoga Kožičića nego li huljenje stotine starijih i novijih mu protivnika. Kao što je pako u tom na Krstu djelovati morao primjer njegova otca, tako isto i u još većoj mjeri djelovâše na nj u istom pravcu duh vremena njegova, osobito kako se je u njegovoj otačbini na udivljenje svega kršćanskoga svijeta izražavao. Zato se morâše u duši Krstinoj duboko uvriježiti nabožno čustvo, koje je liepo izraženo i u geslu njegovu: *Spes mea in Deo est!* u kojem je tražio utjehu i okrepu u razlikih prigodah svoga života;² zato se on i pokazuje u dobi svoje najveće slave kao junâčina kršćanski. — Kao što je pako Krsto u tom jednom pogledu sledio stope boljih izmedju svojih predja, tako isto nadje on i za druge poglavite odnošaje svoga javnoga života njimi, a navlastito otcem svojim Bernardinom označene pravce. U tom zaslužuje naše uvaženje osim onoga velikoga ugleda, koji su si bili Frankapani u obće pribavili, još napose odnošaj Krstina otca naprama ugarsko-hrvatskomu kraljevskomu dvoru, naprama težnjam Habsburgovaca, cara Fridrika i sina mu Maximilijana, i naprama Mletčanom. Matiji Korvinu pokoravâše se Bernardin, odlâžući do bolje zgode izcejljenje ranâ, što ih je isti kralj njegovu rodu zadao, i zato mu

¹ O Bernardinu sam govorio u svojih razpravah u Književniku i u Radu.

² Sanudo, Ark. VIII. 51.

Matija izkazivaše raznimi načini prijazan i milost svoju. Kada je po smrti toga kralja Maximilijan o tom raditi stao, da pribavi ugarsko-hrvatski prijestol svojemu, habsburžkomu rodu, nadje se i Bernardin među onimi velmožami, koji su na to privoljeli (god. 1492), da se Habsburgovcem otvori put do željenoga prijestolja. Od to doba, klanjajući se u ostalom veličanstvu svoga zakonitoga kralja, s kojim je i Maximilijan prijateljevao, polagaše Bernardin ujedno s mnogimi od svojih sunarodnika velike nade u cara Maximilijana, a doniekle i u unuka mu i u Austriji nasljednika, nadvojvodu Ferdinanda, nadžujući se od njih i od njihove velike moći izdašnim pomoćim za najpreče potrebe svoje domovine. Što se napokon tiče Mletčanâ, to vidimo Bernardina, da s prva traži njihovo prijateljstvo, poslje pako, i to upravo onda, kada se Krsto pojavljuje na pozorištu, pristaje uza njihove neprijatelje, a napokon pod konac svoga života vraća se u tom k prvobitnoj svojoj politici. Sve to njegovo kolebanje u tom pogledu lahko si možemo protumačiti. Uzdajući se naime Bernardin, da će republika pružati znatnih pomoći za odbijanje Turaka, koji su njezinu posjedu na hrvatskom zemljištu isto tako grozili kao što i Hrvatskoj, uđuši u sebi bol, koju je morao osjećati, kadgod je pomislio, da su Mletčani oteli njegovu rodu kolievku mu, otok krčki, te s obzira na veće koristi bijaše voljan prijateljstvo gojiti sa silnim susjedom. Opetovano se on ponudi Mletčanom, da će uz njihovu pomoć odbijati Turke od hrvatske i od njihove medje, i kada su oni bili učinili savez s drugimi talijanskimi vlastmi (g. 1495), da protjeraju iz Italije francuzkoga kralja Karla VIII., privede i on u njihov tabor 600 oružanih momaka. Neda se tajiti, da su Mletčani zabrinutim okom gledali na iztočnu obalu jadranskoga mora i da su o tom nastojali, da im ondje osnovano gospodstvo nepropadne; nu isto je tako jasno i bezdvojbeno, da nisu svagda činili što se je od njih očekivalo — negda krivnjom svojom, a negda zapriječeni drugimi poslovima i nuždinih sredstva lišeni. Zato izgubi njihovo ime kod mnogih izmedju Hrvata svoju važnost, te, kada se je prvih lieta XVI. vieka na njihovu državu oluja spravljala, za koju bi bio rekao, da će u njoj nestati i Mletčana i njihove sile, nadje se i Hrvatâ, koji su bili pripravnici groba kopati lavu mletačkomu; naročito pako pristade uza neprijatelje mletačke Bernardin sa svojom porodicom, — koja se je medjutim pri tom ravnala bez dvojbe ne samo obćimi obzirima, koji su inače medju Hrvatima svoju moć po-

kazivali, nego i svojimi posebnimi, nadajući se naime, da će u obćenitom razsulu mletačke vlasti onoga se zadobaviti, što su joj Mletčani proti pravu i pravdi oveli.¹ — Kao što se iz svega toga vidi, našao je Krsto gotove temelje, na kojih se je mogla osnivati važnost njegove rieči u svih i najznatnijih pitanjih, tičućih se naroda i države, a podjedno je imao pred sobom označene glavne pravce tradicionalne politike roda svoga. I tu će on ići trgom već utrvenim, i tako radeći doći će do tako znatna i slavna imena, da će biti smatran u jednoj od najodlučnijih doba ponajznatnijim mužem u narodu svojem.

III. U malo prije označenih okolnostih naći ćemo mi Krstu Frankapana u redu neprijatelja mletačkih. On stupi međjutim na pozorniste još nešto prije i to kao čovjek od bojnoga posla, koga se je zatim držao tečajem svega svoga života i u kojem ga je i smrt našla; nu dočim on pod konac svoga života boj bije na Habsburgovca Ferdinanda, ovdje ga, na početku njegova javnoga djelovanja, nalazimo u službi Ferdinandova djeda, njemačkoga cara Maximilijana.

Dosele se je pisalo i vjerovalo, da je i Krsto bio među onimi hrvatskimi velmožami, koji su bili odmah poslje smrti Matije Korvina uz Maximilijana pristali, te da je ili već onda ili pako malo kasnije stupio u Maximilijanovu službu. Nu ja scienim, da se prvo nemože uzeti, jer je Krsto po mojem računu g. 1490 još premlad bio i jer ga nespominju izvori, koji su u tom pitanju najodlučniji; a što se drugoga tiče, kada se je naime Krsto dao na Maximilijanovu službu, o tom nam neostaje nikakova dvojba, dočim nam sam njegov brat Matija povieda, da se je to zbilo g. 1505.²

Od toga vremena dakle bijaše Krsto u službi Maximilijanovoj; nu nekoliko godina prolazi, a o njegovu djelovanju neima nikakova spomena. U to međjutim vrijeme, gdje Krsto služi s četom svojom cara njemačkoga, te usljed toga dolazi u doticaj i s vladom i s doglavnici Maximilijanovima, ide po svoj prilici ženidba njegova, toli važna za sav dalji njegov život; uze pako Krsto za ženu kćer augsburškoga patricija Langa Apoloniju po imenu,

¹ K drugdje navedenim izvorom dodajem za rečeno: Teleki V. 406; Firnhaber, Beiträge 137; Cronaca Malipiero I. 347.

² V. koji su Frankapani imenovani u listini od 7. studena 1491 (Firnhaber 93) i sr. Bonfina d. V. l. 1 p. 690. — Pasqualigo u Književniku II. 67 i 71.

koja je bila ostala udovom iza prvoga si muža, grofa Julija Lodrona. Od te svoje žene, koju ćemo u daljem pripovijedanju mnogo puta spominjati, dobi on doskora kćerku Anu Mariju, koja je bila, koliko ja znadem, jedino njegovo diete.¹ Od koje je u ostalom važnosti bila ta ženidba za Krstu, to će pokazati samo dalje pripovijedanje, a ovdje budi dovoljno samo toliko primietiti, da je ženi Krstinoj Apoloniji bio rođenim bratom onaj Matej Lang, — biskup krški, zatim kardinal i arcibiskup salzburžki, — kojino je već za cara Fridrika, a još više za sina mu Maximilijana najveći upliv imao na carskom dvoru.

O bojnomo djelovanju Krstinu nalazim prvu viest god. 1508. Buduće da su naime Mletčani na put stajali Maximilijanovim namjeram i osnovam, provali on početkom rečene godine u njihovu zemlju na kopnu talijanskom, te tako započe vojevanje među njim i Mletčani, koje je kasnije još ogorčenijim postalo. Za naše će svrhe od svega toga najvažnije biti ono, što se je zbijalo u Furlanskoj i u susjednoj nam Istri, u kojih su zemljah to doba vladali stranom Mletčani, stranom pako Habsburgovci. Tu će biti polje djelovanja Krsti našem; tu će on i s drugimi jošte Hrvati vojevat i za cara Maximilijana, dočim se budu mnogi drugi Hrvati u protivnom taboru borili za lava mletačkoga.

U vojni g. 1508 bijaše Maximilijanu loša sreća. Neprijatelji provališe u njegovu zemlju, te osvojiše među inim Trst i Goricu, zatim više miesta u Istri u najbližem susjedstvu Hrvatske i napokon na samom hrvatskom zemljištu dva grada, Rieku naime, njegda Frankapansku ali sada stojeću u vlasti vojvoda austrijskih, i nad Riekom tvrdi Trsat, takodjer grad Frankapanski, koji je bio pao u šake cara Fridrika, a Maximilijan ga još nije bio vratio, premda je na to bio vezan ugovorom. Usljed svega toga neostado caru Maximilijanu nego da učini primirje s Mletčani, koje je doista i bilo sklopljeno mjeseca lipnja 1508.²

U toj dakle po Maximilijana toli nesretnoj vojni dade se prilika našem Krsti, da si lice osvjetla, a sreća htjede, da u junačkom sukobu taj put nadvlada junaka, koji mu je nekoliko godina kasnije više jada zadao nego itko drugi. Predobivši naime Mletčani Trst, po-

¹ Sanudo, Ark. VI. 429, 448.

² O svem sam tom obširno govorio u Književ. I. 518 i sl. Glede Trsata upućujem još na Firnhabera 113 i 129.

vjere na njegovo područje spadajući kaštel Prem (u Istri) svojemu plemiću Jerolimu Savorgnanu, rodom Furlancu. Na toga dakle mletačkoga zapovjednika udari Krsto s konjanici svojimi i pješaci, te ga nakon junačkoga boja najposlje prisili na predaju. Savorgnano, sužnjem Krstinim učinjen, izkupi se sa 1700 dukata, za što ga je republika odštetila određivši mu 120 dukata na godinu.¹

Ono primirje, što ga je bio Maximilijan s Mletčani utanačio, nije zadugo potrajalo, dapače sada istom i dodje do najžešćega boja, jer je bilo odlučeno u cambrayskom savezu (10 pros. 1508) među Ljudevitom XII., francuzkim kraljem, papom Julijem II., Ferdinandom katoličkim i carem Maximilijanom, da se Mletci imadu pokoriti i poniziti.² Usljed toga obore se neprijateljske vojske na Mletčane s proljeća g. 1509, te ih na raznih stranah strašno potuku. U takovih okolnostih mogoše i carevci natrag zadobiti ona mjesta, što su ih bili Mletčani prošle godine caru otili. Tu dakle, gdje carevci osvajaju Trst, Goricu i razre gradove po Istri, spominje se opet među carskim vojvodama, uza Ericha Braunschweizkoga, i naš Krsto, te se naročito veli, da je on osvojio Pazin i Divin.³ Tako isto na naših stranah ote Mletčanom ban Andrija Bot Rieku. Mletčani međjutim, tajno pomagani od nekih članova proti njim sklopljenoga saveza, iztjeraju skoro poslje toga carevce iz nekih gradova u Italiji, naročito pako osvoje vcoma važnu Padovu. Nemogavši pako Maximilijan toga gubitka pregorjeti, uputi se u Italiju, te obsjedne Padovu, ali bude prisiljen, da se okani toga posla (2. listopada 1509). Kada je on Padovu obsjedao, nadje se u njegovu taboru i Bernardin Frankapan, dočim je Krsto isto vrieme sa svojom četom bio kod Raspa (u Istri, Buzetu na sjevero-iztoku), koje je mjesto bio predobio Erich Braunschweizki ujedno s Novim gradom (Castel nuovo = njem. Neuhaus, Raspu na sjeveru).⁴ Radeći tako Bernardin i Krsto sa svoje strane, da što više štete Mletčanom učine, primaknu se Mletčani upravo

¹ Joppi u životop. Savorgn. (u Archivio stor. ital. nuova ser. T. II. P. II. 7) i pismo Savorgn. (ib. 26).

² O svem, što dalje sledi, a tiče se obćenitih europ. stvari ili pako Hrvatske napose, govorio sam obširnije u Književ. I. 520 i sl. i II. 61 i sl.

³ Herberstein (u Fontes rer. austr. Script. I. 73). Guicciardini (Genev. 1645) I. VIII. 430. Valvasor XV. 399.

⁴ Herberstein l. c. 74. Sanudo, Ark. VI. 318.

njihovim imanjem. Onaj isti dan naime, kada je Maximilijan morao dići svoj tabor od Padove, osvoji i pohara Angjeo Trevisan Rieku i zatim odpravi nekoliko brodova pod Bakar. Taj put neučini on doduše veće štete imanju Bernardinovu; nu mletački poslanik Pasqualigo, koji je tada u Zagrebu boravio, ponosit s nešto bolje bojne sreće Mletčana, nepropusti ipak izjaviti pred Bernardinovim sinom Matijom, da bi bili mogli Mletčani ono isto učiniti s Bakrom i s ostalim Bernardinovim imanjem, što su učinili s Riekom, da se nisu obazirali na kralja Vladislava. Matija Frankapan, zabrinut za svoju djedovinu, nastojaše o tom, da preko Pasqualiga ublaži Signoriju, obećavajući naročito, da će o tom raditi, da svoga brata Krstu odvрати od cara Maximilijana. Krsto ostade međjutim i nadalje na carevoj službi, te udioničtvovaše u boju, koji su sada na Mletčane nastavljali poglavito Maximilijan i Ljudevit XII. Dok je ovaj potonji svojski radio, mnogo su jadā pretrpjeli Mletčani; nu kada je on odlučio svoje čete od Maximilijanovih (ljeti g. 1510), znatno im je odlanulo, te su doskora mogli više miesta na talijanskom kopnu carevoj vojsci oteti. Oporavljajući se na taj način ponješto barem mletačka republika zabrine se Bernardin za svoja imanja, te da odvрати od sebe i od svoje kuće gnjev Mletčana, učini im (ožujka g. 1510) takove ponude, koje, ako smo o njih posvema istinito izvješteni, crnu ljagu bacaju na njegovo ime. Nu dočim je on sam nudio Mletčanom takovu službu, koja bi se morala nazvati izdajstvom naroda i domovine, i dočim je preko svoga sina Feranta u Budimu tražio posredovanje u svojoj razmirici s Mletčani, u isto vrijeme pristade taj njegov sin uzprkos svemu protivnomu nastojanju Tome Bakača uza Šimu Kožičića, Petra Berislavića i druge Hrvate, koji su upravo tada svom snagom oko toga radili, da se i kralj Vladislav složi s neprijatelji mletačkini, te da što prije pošalje vojsku na osvojenje Dalmacije. To vijuganje Bernardinovo kao što s jedne strane odkriva čud njegovu i značaj mu, tako s druge strane nemogaše ništa promieniti u odnosajih porodice njegove. Zato si i nadalje štete čine on i Mletčani, a njegov sin Krsto ostaje na stazi, kojom je bio pošao, te udioničtvuje u boju, u kojem opet nalazimo na jednoj strani Maximilijana i francuzkoga kralja Ljudevita, dočim su si na drugoj Mletčani njeke od svojih prijašnjih neprijatelja saveznici bili učinili. Bojna sreća prijaše doniekle Mletčanom i tim njihovim novim prijateljem, kašnje pako, tečajem god. 1511, bijahu napredniji njihovi

neprijatelji, tako da su naročito carevci skoro sve furlanske gradove zadobili. Krsti se nadje to vrieme posla u Istri, gdje je nekoliko miesta predobio i znatnih šteta Mletčanom nanio. Tim svojim uspjehom i napredovanjem carske vojske ohrabren htjede on zatim predobiti zbog položaja na obali morskoj i zbog solina svojih važni grad Muggiju. Približivši se gradu s vojskom, kojoj broj jedini nam za ovu stvar izvor po svoj prilici pretjerava, stane mu svojim topovi zidove rušiti s one strane, gdje su bili slabiji, te ih u istinu i poruši na jednom mjestu; nu branitelji grada dignu na ruševini nov nasip, te tako zakrče put neprijatelju. U tom dodje građjanom u pomoć s Koparske strane Andrija Civran, te su sada lašnje odbijali navale. Krsto se napokon okani obsiedanja, pošto je bio mnogo od svojih vojnika izgubio, a i sâm rane dopanuo. Nu poslje malo vremena dodje on opet pod Muggiju i stade ju biti i obsiedati. Ali kao što je prije obsjednutomu gradu u pomoć pritekao Civran, tako se on i sada tu nadje. Neprijateljske se vojske potuku. Usred bitke ugleda Civran Krstu, te poteče prama njemu, da se ogledaju na junačkom mejdanu. Krsto dočeka svoga protivnika kao što valja; nu loša mu bijaše taj put sreća, jer ga Civran po obrazu rani, usljed česa je bio sav njegov posao pokvaren.¹ Medjutim gubitak Krstin u tom boju jedva da je bio velik, a i rana mu nije morala biti teška, jer ga skoro poslje toga nalazimo, gdje brani Gradišku proti Pavlu Gradeniku, koji se je bio dao na obsiedanje toga grada, kadno su bile nastupile za Mletčane pod konac 1511 tako povoljne okolnosti, da su mogli iznova svu furlansku zadobiti. Krsto ostade zatim i dalje u bojnem poslu,² dok nije bilo ratovanje opet na čas prekinuto primirjem, što ga je sklopio Maximilijan s Mletčani mjeseca travnja 1512 i koje je zatim još jednom bilo produženo do konca ožujka 1513. Primirivši se Maximilijan s mletačkom republikom zapoviedao je ponapose Riečanom, koji su se opet bili oprostili mletačkoga gospodstva, da nečine više štete na moru Mletčanom i njihovim podložnikom.

Sve, što smo dosele reći mogli o djelovanju Krstinu, bojnih se samo poslova tiče; ali i za to su izvori tako oskudni, da nemožemo pravo prosuditi, što je sve Krsto počinio, a još manje možemo

¹ Bembi, Histor. ven. (Argentor. 1652) p. 486 i 493.

² Mittheilung des hist. Ver. für Krain. 1864, 9.

znati, kako je vojevao, koliku li je bojnu vještinu pokazivao. Zato nam vrlo dobro dolazi svaki čin Maximilijanov, koji se može smatrati dokazom, da je on visoko cijenio djela i zasluge svoga vojvode, Krste Frankapana. Maximilijan pako podieli Krsti ponajprije kmete i dobra, spadajuća pod Novigrad u Istri (Nehaws= Castel nuovo), koja su dodotle bila „Tomiana de Tarsy“, ali su mu oduzeta, jer je bio k Mletčanom prešao. Dobivši Krsto na to carevu darovnicu izdade u Augsburgu 4. travnja 1510 pismo, kojim se je obvezao, da će darovano si imanje u stanovitom slučaju povratiti. Pismo je to njemački pisano, nu Krsto se je na njem potpisao onako, kako je činio toliko puta na glagolskih pismih, potpisao je naime glagolicom: Ja knez krštofor frankapan ruku svoju pisah.¹ Tko bi danas pogodio, zašto je to Krsto tako učinio? Što se nije potpisao njemački, moglo bi se reći, da valjda onda niti nije umio tim pismom pisati; nu znao je on latinski, pak imamo primjera, da je i na glagolsku listinu potpisao svoje ime latinskim pismom;² zato je svakako zanimivo pitanje, zašto l' da se je na spomenutoj izpravi baš hrvatski potpisao. Rečeno je doduše, da je on to morda zato učinio, da nebude sumnje, da služi cara s privoljenjem ugarskoga kralja Vladislava; nu meni se čini, da se tim načinom neće naša stvar razjasniti, jer to doba imamo toliko primjera, da se hrvatski knezovi daju na službu raznih vlasti naročito pako mletačke republike i cara Maximilijana, a nigdje nije tomu traga, da bi bili za to iskali dopuštenja na budimskom dvoru, pak osim toga scienim, da niti Maximilijan nije sada toliko štedio Vladislava, gdje znamo, da je upravo to doba svakim načinom gledao kako da i njega povuče u savez proti Mletčanom.

Okanimo se međjutim toga, te podjimo dalje. Maximilijan je Krsti darovao osim Novoga grada jošte imanja, spadajućega na grad Postojnu, te buduć da nam spomenici češće pokazuju Krstu

¹ Izvornik je u beč. car. taj. arhivu, odakle ga je upotriebio akademik Wenzel G. za svoju razpravu: Frangepán Kristóf velenezei fogsága, koju sam već drugom prilikom napomenuo, a ovdje mi je još priznati, da sam pomoću gradiva te razprave izpravio više miesta u našem izdanju Sanuda. — O položaju Novoga grada ovako se veli u pismu iz Udine g. 1527: „Castel novo del Conte Christofolo Frangipane, che è di qua da Grobenieh cercha 25 miglia“ (Sanudo XLIV, 106.)

² Povj. Spomen. 214.

u Postojni medju g. 1511 i 13,¹ to je valjda i ovo drugo darovanje skoro sliedilo za prvim. Krsto zadrža u ostalom jedno i drugo darovano si imanje sve do smrti svoje.²

Napokon znademo, da je on bio imenovan od cara Maximilijana, i to svakako još prije svoga sužanjstva, kapitanom Postojnskimi i Kraškim (od Krasa) i savjetnikom carskim;³ a što mu njegova žena daje povrh toga još naslov principa, to će biti poteklo samo iz njezina neograničena prama njemu štovanja.

IV. Sklopivši Maximilijan malo prije spomenuto primirje s Mletčani dade se prilika Krsti Frankapanu, da opet jednom pohodi otačbinu svoju; tu pako za njeko vrijeme boraveći nadje se on u poslu, na koji se je u njegovu rodu toli često, premda uvijek bez uspjeha, pomišljalo. Grad Senj i otok Krk, koji su se sada nalazili pod tudjom vlašću, valjalo je opet pribaviti kući Frankapanskoj. Zato je Krstin otac ovo upravo vrijeme, godine naime 1512, oko toga radio, da dobije grad Senj; nu premda su mu se činile okolnosti za to povoljnimi, to ipak nije postigao cilja svoga. S druge pako strane pripravljali su se naši Frankapani, da posvoje kolievku svoju, otok Krčki. Ondašnje stanovništvo, težkimi tereti potlačeno, bješe se pobunilo proti svojim mletačkim gospodarom; knez Feranat, bivši u Rim poslan k papi Juliju II., koji je tada upravo otvarao lateranski sabor, da mu preporuči domovinu svoju i porodicu, bješe se odanle povratio s najboljimi nadami, a Krsto napokon imaše obećanje od cara Maximilijana, da se neće činiti konačni mir s Mletčani, dok se Krk nepovrati Frankapanom. U takovih okolnostih mogaše se i zbilja našim Frankapanom prikazati njeka nada, te se zato Krsto i Feranat već i pripravljahu na rād, točno i potanko izpitujući, kakovo je stanje na Krku, koliko je ondje vojske itd. Nu Mletčani, za vremena izvješteni o namjerah Frankapanâ, i to ne samo morda od svojih činovnika na Krku, nego i od novoga hrvatskoga bana Emerika Perénya, učiniše shodne odredbe za sjegurnost svoga otoka, te se tako Frankapani i tu prevariše u računu svojem. — Krsto se taj put sastade i s otcem

¹ Mittheilungen d. h. Ver. f. Krain. 1864, 9. Sanudo, Ark. VI. 405.

² Mittheilungen 1865, 18—20. Arkiv IX. 10.

³ Sanudo, Ark. VI. 425; VIII. 35. Tako se isto zove Krsto „fürst und graf“ i u brevijaru, o kojem će biti riječ na koncu ove razprave.

svojim na Ozlju gradu, a niti nesluteći, da mu za mnogo lieta neće biti više prilike, da pozdravi roditelja svoga.¹

Na zapadu se naime pripravljahu takove stvari, koje su opet odazvale Krstu na carevu službu, u kojoj su ga sada čekale prevažne zgode.

Na početku prije spomenutoga primirja medju carem i Mletčani bjehu njegdašnji carevi saveznici, Francuzi, još samo jednu pobjedu održali, a zatim ih izagna iz Italije sv. Liga, kojoj je dušom bio Julij II. i medju koje su se članove i Mletčani brojili. — Poslje toga nastojaše papa Julij oko konačnoga izmirenja mletačke republike i cara Maximilijana, pak budući da Mletčani nisu hotjeli primiti njim predlaganih uvieta, zato se on sve uže spajaše s Maximilijanom, a oni opet iskahu savezništvo i pomoć Ljudevita XII., te tako pod konac godine 1512 opet nalazimo na jednoj strani papu i cara, a na drugoj Mletčane i Francuze. Na to umre Julij II. (21. veljače 1513), a prvom posljedicom njegove smrti bijaše ponovljenje saveza medju Ljudevitom XII. i mletačkom republikom (23. ožujka 1513). Ljudevit odpravi do skora svoje čete u Italiju, koje su, složno radeći s Mletčani, za kratko vrijeme skoro svu milansku vojvodovinu osvojile; ali nakon krvave bitke kod Novare (6. lipnja 1513) moradoše se Francuzi opet iz Italije natrag povući, te se Maximilijan Sforza vrati u svoju milansku državu, Mletčanom pako oteše carevci i saveznici im Španjolci skoro sve ono, što su bili malo prije zadobili, tako da im je sada ostao na kopnu još samo Treviso i Padova i nekoliko tvrdih miesta u Furlanskoj. Čuvši naši Frankapani za poraz francuzke vojske kod Novare učiniše veliko slavlje, jer su mislili, da je tim zadan takodjer Mletčanom težak udarac, te da bi tako napokon ipak moglo doći vrijeme, da se što uspješna proti Krku izvede.² Mletčani bijahu doista u veoma opasnu položaju. Ljudevit im nemogaše pomoći, jer su mu u kraljevinu provaljivali Englezi i Švajcari, a car Maximilijan bijaše sada još manje sklon, da se s njimi miri onako, kako su oni željeli. Boj se dakle i dalje u Italiji nastavljao, i španjolski vojvoda Cardona zadavaše dosta posla mletačkomu vojvodi Alvianu. Istom pod kasnu

¹ Marcantonio Michiel k 24. kolovoza, 25. rujna i 24. listopada 1512 (u Ljubićevih prepisih). Glede obećanja, činjenih Krsti od cara Maximilijana v. još Sanuda VI. 414.

² Sanudo. Ark. VI. 399.

jesen 1513 primiriše se nješto njihove vojske, te se i opet ponovi ugovaranje o miru medju Mletčani i Maximilijanom, ali i taj put ostade sve ugovaranje bez koristi.

Čim se je ponovila vojna medju Maximilijanom i Mletčani, ne-bijaše više obstanka za Krstu Frankapana u njegovoj otačbini. Upravo u onih dnevih, kadno je novi hrvatski ban, Petar Berislavić, prvu sjajnu pobjedu nada Turci održao i tim zastrašena srдца svojih sunarodnika za dalji boj s najopasnijim dušmaninom ohrabrio, vidimo Krstu opet u zemlji Maximilijanovoj. Njegov savez s Maximilijanom bijaše tako jak i nade, što ih je u Maximilijana polagao u interesu svojem i svoje kuće, pak morda — ako smijemo to reći — i u interesu svega kršćanstva, bijahu tako tvrde, da se nije dao odvratiti od cara niti sada, gdje mu je donovina stala pod vladanjem muža, koji je bio kadar uz dostatnu pomoć što većega za spas njezin učiniti. U ostalom, da nebude nikakove krivde, priznati nam je, da je Krsto bio doniekle i obvezan caru Maximilijanu poradi onih imanja, što ih je od njega dobio.¹

Uhoda mletački, Luka po imenu a rodod Hrvat, nadje Krstu oko polovice rujna 1513 u Postojni. U svem predjelu od Ljubljane do Gorice vidjahu se njeke priprave za boj; nu vojske bijaše još jako malo. Vele je značajno, kako se je mislilo medju timi carevci o vojni, koja ih je čekala, i o načinu, kako će se ona voditi. S veseljem pripoviedahu oni Luki Hrvatu: da će poći Furlansku osvajati; u to će se ime, rekoše, još nješto vojnika nabaviti, dići će se još više seljaka, koje će neprijatelj držati pravimi voj-nici, a napokon će se naći caru u samoj Furlanskoj mnogo prijatelja. Tako ćemo Mletčićem redom sva mjesta oteti, a Udinu ćemo poplieni. ² Ostavljajući daljoj našoj pripoviesti, da nam pokaže, da li su carevi vojnici u svem tom pravo imali, sliedimo Krstu u njegovu poslovanju.

Ravnajući se Krsto po Maximilijanovih naredbah i stojeći bez dvojbe glede bojne osnove u dogovoru sa španjolskim vojevodom u gornjoj Italiji, pripravljaše se on u Goričkoj okolici za nastajuću

¹ Tako mislim da se imadu razumjeti Frankapanove rieči, kojimi se je branio pred duždom: *scusandosi quello ha fato era per esser Capitano dila Cesarea Maesta, con la qual conveniva esser per la dipendentia havia il suo stado* (Sanudo, Ark. VIII. 44).

² Sanudo, Ark. VI. 405.

vojnu, kojoj je pozorištem u istinu imala biti Furlanska; te pošto je učinio nužдне priprave, zaputi se sa svojom četom mjeseca prosinca 1513, da Mletčanom otme odmah na početku vojne jedno od ponajvažnijih njihovih miesta u Furlanskoj. To bijaše Marano, veleznamenito i nedaleko od staroslavne Aquileje ležeće pristanište furlanskoga primorja, koje je bilo prilično utvrđeno rukom čovječjom ali još više samim svojim položajem uposried močvara. Sada, gdje je Krsto na nj dolazio, imao ono neznatnu posadu, tako da već zbog toga nije bio kadar ondašnji podestà Alessandro Marzello obraniti ga od veće kakove navale, a po gotovu bijaše mu pasti, ako je neprijatelju jošte i izdajstvo na pomoć došlo. Pak tako se sada i zgodi. Krsti bijaše na službu izdajica pop Bartolomej, koji je učinio pomoćju zavedenih seljana, te je Krsto bez ikakove muke u grad uljezao 13. prosinca malo prije spomenute godine. Tako pade Marano u šake Krstine, i rečeni podestà Marzello postade sužnjem njegovim.¹ Krsto ostavi zatim u osvojenom mjestu svoju posadu, sâm se pako uputi k ostalim svojim četam prama Gradiški.

Nemogavši republika pregorjeti gubitka toli važnoga za nju grada i pobjav se, da bi neprijatelj mogao odatle izlaziti na osvajanje i drugih miesta u Furlanskoj, naredi ona bez oklievanja, da se odmah upute čete i po kopnu i po moru, koje će Marano carevcem oteti, te kopnenim četam imenova zapovjednikom Pietra Baldassara Scipiona, a brodnicu Bartolommea da Mosto. Usljed toga povede Scipione iz Udine više stotina vojnika, među kojima je bio i Ladislav Kosača sa svojim Hrvati; osim toga privede već prije spominjani Savorgnano 3000 seljana, koji su se bili podigli na njegovu rieč i ponukovanje; isto tako dodje i Nikola Vendramino od Latisane s mnoštvom oružane čeljadi; napokon Luka od Ancone doveze 10 komada većih topova. Našavši se tako Mletčani s dosta uglednom silom pod Maranom, pozvaše Krstinu posadu, da grad predade; nu odgovor im bješe: Mi se nepredajemo, već hoćemo da pokušamo, nećemo li mi umjeti grad bolje čuvati nego što ste ga vi čuvali. — Na to odpravi Scipione sve svoje konjaničstvo u Muzzanu i Goners, sâm pako ostane s ostalom vojskom kod Marana, da tu dočeka brodnicu i zapovjednika joj Bartola da Mosto. Ovi dodju

¹ Barbaro u Archiv. stor. ital. T. VII. P. II. 1018. Sanudo u ediciji Barbara 1098. Joppi 10. V. kako je o tom sam Krsto govorio kod Sanuda, Ark. VI. 414.

i zbilja već drugi dan: a tu bijaše preko 90 malih ladja iliti oružanih barka i 4 tako zvane duge barke; k tomu pako očekivahu još iz Istre 4 galije, a iz Mletaka potrebitih topova. — Prije nego li je još i to prispjelo, odvaži se zapovjednik da Mosto na manji juriš; nu zlo prodje, jer su mu topovi iz Marana nekoliko barka potopili, usljed česa se dadoše mnogi od brodara u biegniti nevidiši pravo neprijatelja. — Medjutim dodjoše i one galije i topovi, te Scipione uze odmah 5 većih topova na kopno, kojima je grad cio dan bio; buduć pako da tomu nije bilo nikakova uspjeha, učini on shodne odredbe, kako će sutra dan ponoviti juriš na Marano sa svih strana. On sâm imaše ostati po toj osnovi na brodovih, a Savorgnanu bješe naredjeno, da u isto vrijeme sa tri strane na grad navaljuje, da se tako posada nadje na više strana u poslu i da Scipione uzmogne tim lašnje od mora u grad provaliti, na kojoj je strani grad i bio najslabiji. Buduć pako da se je Scipione bojao, da bi mogli carevci od Gradiške obsjednutomu gradu u pomoć priteći, zato s obzirom na nje posla on nešto svoje vojske u S. Gervasio, S. Giorgio i Castiglione. Pak i zbilja onaj isti dan, kada se je imala izvesti Scipionova osnova, dodjoše glasovi pod Marano, da se približaje Krsto sa svojom četom. Usljed toga ode Savorgnano iz svoga tabora izpod Marana, da bude na pomoć mletačkim četam, koje su imale prve neprijatelja dočekati. Nu zahman bijaše sva njegova revnost, kada se vojska nikako nije dala staviti, nego je preplašena i zlovoljna bez obzira bjegala, čim se je bio neprijatelj pomolio. Težkom mukom postiže Savorgnano samo toliko, te se je nešto od te kopnene vojske u Udinu povuklo, da se tu oporave i da to mjesto brane; nu valjalo je, da Savorgnano obeća vojnikom, da će se sam starati za njihovo uzdržavanje, dok signorija neučini što je bilo nužno. Lahko nam je vjerovati, da je Savorgnano bio za to svoje djelo jako hvaljen, i to tim više, što se je znalo, da je mletačkim vojnikom u samoj zemlji velika pogibelj grozila, buduć da su mnoga mjesta bila s neprijateljem u sporazumljenju. — Razpršivši se, kao što smo vidjeli, ona vojska, koju je bio Scipione na kopnu pustio, udje Krsto bez ikakove zapreke u Marano i podkriepi svoju posadu. Nu prije jošte nego li je on onamo prispio, bješe Scipione pokušao, nebi li mogao što izvesti proti Maranu s onom vojskom, koju je još oko sebe imao na barkah i na galijah; medjutim taj pokus zlo mu za rukom podje, jer jedni od vojnikâ mu nemogoše niti doći do gradskoga zida, a oni,

koji su se gradu približili, bjehu s velikom štetom suzbijeni, od barkâ pako, na kojih su bili topovi, nebijaše koristi, jer jedva da su učinjena po dva hitca iz topova, pofališe im, kao što veli Barbaro, mnoge potrebite stvari. Ljudstvo, što je bilo na barkah ostalo, nepitaše više za Scipiona i za njegove zapoviedi, nego se dade na barkah svojih u bieг bezobzirce i u takovoj zabuni, da već nije mogla biti, kao što veli malo prije spomenuti Barbaro, niti veća niti sramotnija. Uzprkos svoj toj nesreći neizgubi se jošte Scipione. Kad se već ino nije moglo postići, htjede on barem spasiti one topove, štono ih je bio s galija na kopno izkreao; nu radeći on o tom sa svojimi vojnicima, izleti iz grada Krsto, te navali na njegove ljude tako žestoko, da nisu ni mislili na odpor, nego su skakali u močvare. Dočim su tako Scipionovi ljudi u najveće zdvojenje padali, obrate se Krstini na galije, koje su još same stale netaknute i nepobijedjene. I tu bijaše opet sramote za Mletčane, jer na prvu navalu Krstinih vojnika poskakaaše mnogi sa galija u močvare. Nu čvrsto se držaaše na svojoj galiji Angelo Trono, i dočim se je on junački borio, stjera Scipione nješto vojnika, koji su još dvie druge galije obranili. Napokon ostade Krsti kao plien jedna galija i topovi na kopnu. Od razpršenih mletačkih vojnika mnoge ubiše Krstini ljudi, a mnogi pogiboše u močvarah od glada i studeni. ¹

Tako dakle Krsto obrani malo prije osvojeni Marano. Nu njegova pobjeda, održana prigodom obrane toga grada, imaaše za dalju vojnu još mnogo važnijih posljedica. Mletačka republika, dugotrajnim ratovanjem sa silnima neprijatelji oslabljena i iztrošena, nemogaše držati u furlanskih gradovih dovoljnih posada, te zato padaše teret obrane u sve većoj mjeri na samo stanovništvo rečene pokrajine. Buduć pako da je Krsto već pri prvom sukobu u ponovljenoj vojni onoliko sile pokazao, to spopade i mletačke vojnike, koliko ih je već bilo, njeka malodušnost, a pučanstvo po gradovih i po selih niti nepomišljaše na kakov odpor, s kojim su svakako žrtve spojene bile kao što i pogibelj plienjenja i haranja neprijateljskoga. Dakle usljed Krstine pobjede dodje mletačka vlast u Furlanskoj u veliku opasnost, koja je morala zatim još većom postati, kada su počeli mnogi od mletačkih vazala i drugih podložnika na carevu stranu prelaziti. ² Sasvim je jasno, da su Krsti

¹ Barbaro 1018. Savorgnanov list u Arch. T. II. P. II. 28.

² Barbaro 1026 i 1027. Krstino priznanje kod Sanuda, Ark. VI. 415.

u daljem njegovu vojevanju vrlo dobro došle te po republiku vele pogubne okolnosti, te da ih je on u punoj mjeri na svoju korist takodjer upotriebio; nu kao što je on pri svojih osnovah na to računao, isto je tako i druge vojne priprave činio, kako da mu veći podhvati, ka kojim je preći namjeravao, budu i uspješniji i sjegurniji.

U prvoj zabuni, što je bila zavladała usljed raspa i sječe pod Maranom, uze Krsto Strasoldo, a zatim se dade na Monfalcone, koji je bio nakon malo odpora dobiven i oplijenjen.¹ I u tom dodje na konac g. 1513; početkom pako g. 1514 dobi Krsto na ime cara Maximilijana znatnih pomoći s raznih strana, tako da mu je vojska ponarasila bila, kao što veli jedan izvor,² na 6000 pješaka i 1000 konjanika, uza što je bilo još prilično topova. S tom svojom vojskom zaputi se on mjeseca veljače rečene godine na dalje osvajanje Furlanske, te ponajprije odabra za jurišanje grad Udinu. U tom gradu bijaše prilično mnogo mletačke vojske, — svega skupa nješto preko 3000, — a na čelu joj Giovanni Vitturi, provveditore generale, i Malatesta Baglioni. Nu budući da taj isti grad nije bio dovoljno utvrđen, a stanovnici mu nisu bili jedne misli, zato bude odlučeno, da se u bojnomo veću prosudi, da li bi bilo moguće na odpor se staviti neprijatelju. K tomu bude pozvan i Savorgnano, i u veću se odluči, da će se grad braniti, ako građani zadadu rieč, da će složno raditi s vojnicima. Tu odluku donese Savorgnano medju građane i stane ih oduševljenimi riečima nagovarati na obranu grada i domovine; nu sve zahman: jer građani na stranke razciepani, slabo u oružju izvježbani i u strahu od neprijateljskoga plienjenja nemogoše se složiti u jednoj patriotičnoj misli. Vidivši glavari mletački, da tu nemože biti rieči o valjanoj obrani, ostave grad i povuku se sa svojom vojskom prilično daleko na zapad, u Sacile, Savorgnano se pako vrati u svoje tvrdo gnjezdo. Usljed svega toga udje Krsto 13. veljače bez ikakova odpora u Udinu,³ i odmah zatim uzme isto tako i Cividale, te si ondje dade platiti 4000, a ovdje 3000 dukata. Pošto je on na tako laku ruku dobio Udinu, gdje je ipak bila sabrana prilična mletačka vojska, mogaše već unapried znati, da neće niti u daljem svojem napredovanju tako skoro nagaziti na kakov veći odpor. Zato niti

¹ Barbaro 1022.

² Id. 1026

³ Barbaro 1026. Joppi 11.

časa nepočasiv nastavi svoj posao, te za malo danâ osvoji skoro svu Furlansku.¹

Tim toli znatnim uspjehom, koji je postignut sudjelovanjem i pomoćju svih onih malo prije označenih okolnosti i faktora, koje je Krsto upotriebiti mogao za izvadjanje svojih osnova, završuje se prvi odsjek u poviesti njegova koncem g. 1513 na Mletčane ponovljenoga vojevanja. Dočim mu tu sve za rukom ide, naiti će on u daljem boju, koji teče od polovice mjeseca veljače g. 1514, na goleme zapreke i žestok odpor, o kojem će se razbiti sve njegove smione osnove, a napokon će ga usried pripravâ za nova bojna djela prieka sreća lišiti za više lieta i mogućnosti djelovanja.

Prije međjutim nego li predjem k pripovijedanju o daljih Krstinih bojnih podhvatih, spomenuti mi je jedno crno djelo, koje ide u prijašnju dobu, a pri kojem je i Krsto bio krivcem, te zato pada i na njegovo ime zbog toga djela jako ružna ljaga. Stanovnici sela Muzzane, ležećega sasvim blizu Marana, već od njegda se odlikujući viernošću prama gospodarici svojoj Veneciji, nehtjedoše činiti carevcem službe, koja se je od njih zahtievala, dapače činiše im i štete kada se je za to dobra prilika pružila. Ali na njihovu nesreću pade ih do 120 u šake neprijateljâ. U bojnom vieću, koje je imalo suditi tim nesretnikom, zahtievahu četiri carska savjetnika i biskup ljubljanski Sigmund Lamberg, da se svi objese; nu Krsto nehtjede na to pristati, već predloži drugu kazan, koja je bila u istinu i izvršena. Nesretni seljani nebjehu doista obješeni, ali im zato oči izkopaše, a njekim još odsjekoše palac na desnoj ruci. — Premda takovoj nečovječnosti u toj dobi na žalost veliku često traga nalazimo, to se ipak Krsto podnipošto nemože oprati od ljage, koja se baca na njegovo ime zbog rečenoga djela.²

V. Frankapan je bio dobio, kao što smo vidjeli, skoro svu Furlansku, i kao što se je činilo ništa mu nebijaše na putu, da se

¹ Barbaro 1026. Savorgnanov list u T. II. P. II. 31.

² O tom govori sam Krsto kod Sanuda, Ark. VI. 415. Barbaro 1020 i 1045. Valvasor (XV. 403), sliedeći meni nepoznati izvor, ili morda samo svoje nagadjanje, veli, da je Krsto hofio onim svojim djelom Mletčanom se osvetiti za muke, na koje su oni bili odsudili poznatoga nam popa Bartola; nu to nikako nestoji: jer je Bartol mučen 18. travnja, a ob onom sakaćenju seljanâ pisali su Mletčani englezkomu kralju već 5. travnja (Romanin V. 293.)

nesdruži sa španjolskom vojskom, da s njom sjedinjen otme Mletčanom Treviso i Padovu ili barem druga njeka mjesta, što ih je republika na kopnu još držala. Ali u istinu nemogaše on do toga doći, jer ga je u tom zapriečio tvrdi grad Osopo i hrabreni mu branitelj Girolamo Savorgnano.

Ulazeći u Italiju cestom, koja ide od Bielaka u Koruškoj prama Venzoni, dodje se do mjesta Ospitale (Ospedaletto), i tu se vidi, kako se alpe na dvie grane razilaze, od kojih se jedna proteže pravcem jugozapadnim, a druga jugoiztičnim, među njima pako ostaje ravnica, koja se furlanskom zemljom naziva. Naprama onoj točki, gdje se alpe razgranjuju i na ulazu u ravnici furlansku uzdiže se osamljeni brieg Osopo i na njem strmí grad istoga imena kanoti prirodom stavljeni stražar na vratih, kojima se ulazi u Italiju. Uz podnožje Osopa teče rieka Tagliamento, a na protivnoj strani iste rieke bijaše glavna cesta, koja je dalje išla prama jugu sve do Mletaka. Ako se već po tom može prosuditi, od kolike je važnosti bio Osopo glede najznatnijega puta, koji je vazio Italiju sa susjednimi pokrajinami cara njemačkoga, to ćemo se još bolje uputiti o znatnosti te jedne točke osobito u stratezičkom pogledu, ako ju još samo nješto poblíže ogledamo. Sam branitelj Osopa veli, da je brieg Osopo tako utvrđen, da se može reći, da ga je priroda stvorila kanoti uzor oliti model kakove čudnovate tvrdje. Sa dvie strane sama je klisura, a klisura tako strma, da se ni pomisliti nemože, kako bi se uz nju uzpeo; na trećoj pako strani, gdje je priroda ostavila nješto položitičjega obronka, stavila je ona podjedno toliko i tako shodno smještenih braništa i tornjeva, da ih ni najumniji graditelj nebi mogao bolje zamisliti. Na tom briegu bijahu dvie velike cisterne, jošte za Rimljaná u pećini vele umjetno iztesane, a osim toga jedna velika mlaka za marvu; isto tako bijaše tu dosta drvá za gorivo. Nu povrh svega toga, što je sâm brieg Osopo tako bio prirodom utvrđen, da je mogao ponosito prkositi navaljujućim na nj neprijateljem, druga bijaše još podpora njegovim braniteljem, — tvrdja naime, koja se je uzpinjala na jednom nuglu briega i koja je bila sastavljena što od strmećih klisura, što od zidova, učinjenih čovječjom rukom.¹

Nitko nije bolje poznao važnost Osopa nego Savorgnano; nitko nije od njega više cienio to branište mletačke vlasti u Fur-

¹ Savorgn. listovi u Arch. T. II. P. II. 16 i 32.

lanskoj. Jednom piše on svojem duždu Leonardu Loredanu, da se neće bojati careve vojske i k tomu španjolske i englezke, ako mu samo bude pruženo sve, što je potrebno za obranu grada.¹ Zato je on već prijašnjih godina radio oko što shodnijega utvrđenja Osopa i oko nabavljanja svega onoga, što je nužno za obranu;² a da nebude ničim priečen u svojim poslovih, poslao je svoju obitelj u Mletke, povjerivši ju veledušnoj zaštiti republike. Kada je napokon, kao što smo već vidjeli, Udina bila neprijatelju predana, povukao se je on iznova u svoj grad s namjerom, da obustavi Krstu u daljem napredovanju.

Nu kao što je on sve svoje uzdanje imao u Osopu, tražeći da odatle zaprieči sjedinjenje careve i španjolske vojske i dalje njihovo osvajanje, isto je tako upravo s toga razloga moralo biti Krsti prvim i najprećim poslom, da njega potraži i savladati pokuša, i to tim više, što se je s Osopa mogao priečiti carevcem dovoz bojnih potrebstina na onoj upravo strani, kuda su se inače mogle najudobnije dobavljati. Po tom sudim, da je opravdana sama bojna osnova Krstina; a da se on nje prihvati, za to nije trebalo nikakove osobne mržnje proti Savorgnanu, kojom ga — neznam, kojim pravom — biede.³

Tako dakle morade doći do boja, koji je za ovu moju razpravu toli važan, da se moram nješto dulje oko njega zabaviti. Vještak u bojnih stvarih mogao bi o njemu još drugačije govoriti, jer su nam sačuvana pisma Savorgnanova, u kojih on kao čovjek u obće vele obrazovan a osobito vješt u bojnih znanostih potanko opisuje sve zgođe za obsiedanja Osopa.⁴ Imajući na jednoj strani ta njegova pisma, moramo tim više žaliti, što nije sačuvan nijedan znatniji ne-mletački izvor, koji bi bio ob istoj stvari obširnije progovorio.

Kad je Savorgnano imao dočekati neprijatelja, brojila mu je četa 80 konjanika i 100 pješaka; ali osim toga imao je on uza se još

¹ Savorgn. ib 57.

² Savorgn. ib 16 i sl.

³ Savorgn. veli, da neprijatelj dolazi „sol per dissipar la persona mia“ (p. 31 i 32); Barbaro pako kaže (p. 1027), da je Frankapan gledao dobiti Osopo „e insieme la persona del Savorgnano da lui estremamente odiato e temuto“

⁴ Ti se Savorgnanovi listovi, pisani duždu mletačkomu, nalaze u Archivio stor. ital. nuova Ser. T. II. P. II. O naobraženju pako njegovu govori Joppí, pisac, koji je one listove izdao.

seljanâ iz sela pod gradom i njihovih žena, tako da ih je svih skupa bilo 700 duša. Poglavitim pomoćnikom u poslu obrane bio mu je Teodoro dal Borgo, konjanički kapitan, koji je već prije bio na glas izašao. — Što se pako tiče vojske, s kojom je Krsto imao Osopo jurišati, to joj možemo broj i silu priličnom sjegur-nošću naznačiti. Svega skupa imao je Krsto 3300 ljudi različita oružja; k tomu 9 velikih topova i silu manjega vatrometnoga orudja, poznatoga u toj dobi; a osim svega toga dovodio je on u svoj tabor i druge svjetine, kada je trebalo priprave činiti za jurišanje.

Savorgnano imaše već 14. veljače pouzdanih viesti, da će neprijatelj udariti na Osopo, a dva dana kasnije, dakle 16. veljače, mogaoše već i sâm vidjeti, kako dolaze Frankapanove čete od Artegne. Taj isti dan započe Frankapan iz svih svojih topova na tvrđu udarati, kojoj su se usljed toga neki zidovi rušiti počeli. Gruvanje bude nastavljeno i sljedeće noći, a 17. veljače postane još bjesnije. Nu od toga, veli Savorgnano, nebijaše neprijatelju nikakove koristi, jer su padajuće ruševine gradskih zidova nove mu zapreke na put stavljale, dočim su usuprot nam liepo služile kao zaklon. Prigodom rečenoga udaranja uzpinjahu se Frankapanovi vojnici prama tvrđji, nu dohvatiti je nemogoše, jer su ih branitelji kripko suzbijali. Na 18. nebijaše većega boja; ali se zato 19. tim žešće udaraše i jurišaše toli na tvrđu, koli na brieg. Od tvrđje neostade skoro već ništa inoga nego što je bilo živa klisura, i Frankapanovi se sve bliže primicahu; nu i opet moradoše uzmaći, jer ih je sve, muško i žensko, hrabro odbijalo. Nakon malo odmora ponovi se boj opet na 23., ali ni taj put se nedodje do odlučnijega uspjeha. Na noć izmedju 23. i 24. upale branitelji selo pod briegom, u kojem je neprijatelj bio smješten; pak budući da je duvao jak vjetar, izgori skoro sve selo i u njem mnogo neprijateljskih konja, a još više hrane. Neprijatelj se medjutim nehtjede već zbog toga, kao što primjećuje Savorgnano, s mjesta krenuti; moguće je ipak, da je upravo onaj požar bio uzrokom, što je Krstina vojska 24. i 25. skoro sasvim mirovala.

Izvješćujući Savorgnano (25. veljače) o tih zadnjih zgodah dužda svoga, spominje po prvi put nevolju, koja mu je poslje još više brige zadavala. Još samo 6 dana, pak će nam nestati vode, da si kruha umiesimo! Tako piše on duždu, te ga zato moli, da što brže pomoći pošalje, da nebude prisiljena posada naopako i sramotno raditi.

Isti dan, kada je on tako duždu pisao, dodje mu list iz neprijateljskoga tabora od Nikole Raubera, carskoga kapetana u Trstu, u kojem ga taj njegov svojak poziva, da se sastanu na dogovor na tajnom mjestu, dodajući rieči, iz kojih je imao Savorgnano razabrati, da se u neprijateljskom taboru zlo po njega misli i snuje. Savorgnano odbije učinjenu si ponudu, nu na drugi list Rauberov privoli ipak na tajni sastanak i kašnje dopusti, da slobodno k tomu dodje i i ljubljanski kapetan Ivan Auersperg. Kada je došlo do sastanka, na koji je Savorgnano i Teodora dal Borgo doveo, predloži Rauber i Auersperg, da se utanači primirje medju neprijateljskim vojskama. Savorgnano im obeća, da će sutradan odgovoriti. Mučan bijaše doista položaj, u kojem se je tada Savorgnano nalazio. Vode bivaše sve manje, a medju branitelji Osopa pokazivaše se već njeko kolebanje. I ori začuše, da se nudi primirje s neprijateljske strane, te ih se nadje, koji su javno govorili, da treba ponudu primiti. U tom dodje Savorgnanu iznenada teško očekivana pomoć: pod večer naime 28. veljače donese mu njegov čovjek dva pisma od dužda mletačkoga, u kojih dužd hvali branitelje Osopa za njihovo junačtvo, obećaje im obilnu naknadu za svaku pretrpljenu štetu i liepu nagradu za službu, domovini izkazanu, — a povrh svega toga obećaje, da će skoro doći mletačka vojska, da ih oslobodi. S timi pismi stupi Savorgnano 1. ožujka medju svoje drugove i sve im redom izkaže, što je dužd poručivao. Suze radosti roneći izjave sada svi branitelji, i vojnici i seljaci, da o kakovu primirju ni rieči biti nemože.

Družba dakle Savorgnanova ostade vierna svetoj svojoj zadaći, premda se je sada imala boriti s težkom oskudicom: jer je vode tako malo bilo, da su ju svu morali čuvati za kruh, a konje su vinom pojili i sebi su hranu samo pekli. Ali na njihovu veliku sreću pade skoro zatim obilna kiša, te je mogao pisati Savorgnano 4. ožujka, da su umireni bar za 10 dana.

Dočim se je usljed toga za Krstu gubila nada, da će Osopo biti prisiljen na predaju, morao je na to misliti, da svoju vojsku oskrbi za dalje obsiedanje svimi potrebstinami, i hranom i bojnim spravami. U tu pake svrhu bijaše od prevelike važnosti, što je jedan odjel njegovih četa prvih dana mjeseca ožujka osvojio Chiusu, utvrđeno mjesto Osopu i Venzoni na sjeveru, a na onom putu, kojim se je od Bielaka u Furlansku dolazilo. Dobivši on to mjesto, i to bez ikakove muke, lahko mu dovažahu potrebite podkrepe iz susjedne Koruške.

U ostalom neizvede Krsto prve polovice mjeseca ožujka ništa većega proti Osopu, samo što ga je držao sveudilj u opsadi. Nu pri svem tom uvidjaše Savorgnano, da će njegov grad doći u skrajnju opasnost, ako mu nebude za vremena pomoći. Na 12. ožujka piše on duždu, valjda sa znanjem sve svoje družbe, da će imati kruha tija tamo do kolovoza, vina da ima za tri mjeseca, a mesa i sira preko potrebe; nu isti taj dan odpravi on i drugo pismo, u kojem veli: Pišući onako ponosito nisam istinito prikazao naše stanje. Ja i Teodoro javljamo Vašoj Sjajnosti, da se uzdamo držati Osopo do uzkrsa, koji će biti 16. travnja, a dalje ne bismo ga mogli nikako braniti: jer će ponestati hrane, tim više, što i blago žita dobiva, i jer će duhom klonuti i vojnici i seljani, toliko izmučeni neprestanimi stražama i čestim borbama, ako se pokaže, da uzalud izčekivaju pomoći. Zato žurite se s pripravami, da nedodje prekasno pomoć, koju nam opetovano obećaste.

Nu premda je dužd obećavao hrabrim braniteljem Osopa, da će doskora poslati vojsku, koja će neprijatelje ne protjerati nego upravo sasjeci, to ipak ostajaše sve njegovo obećavanje još za dugo sasvim jalovo, dočim su na drugoj strani braniteljem nastajali novi i teški poslovi i goleme pogibelji. Krstina naimе vojska počе od 15. ožujka opet življe nastojati oko jurišanja, laćajući se sada bojnih sredstva i načina, o kojih odprije nije bilo spomena. Tu se dizahu od drveta njeke spremе, koje su imale tomu poslužiti, da se s većim uspjehom bje tvrdja iz težkih topova; a na drugoj se strani u isto vrieme dan i noć nastojaše o tom, da se tvrda hrid izdube, kako bi se podmetnutim prahom razbila i u zrak digla. Branitelji zaprečivahu neprijatelja u tom poslu što su više mogli, stranom vatrom oružja svoga, stranom svaljujuć na nj golemo kamenje; a u ostalom bijaše im još najvećom utjehom, što su bili uvjereni, da ih neprijatelj neće moći podkopati, te zato i mogahu njegovo djelo tako slabo cijeniti kao paučinu. Učinivši međjutim Krstini ljudi što su i koliko su mogli započе opet udaranje na tvrdju na 19. ožujka, te bješe nastavljeno i 20. i 21.; nu ni tim se nedodje do odluke.

U tom, dok su se neprijateljske vojske na čas odmarale, dobije opet Savorgnano poziv od poznatoga nam Raubera, da se s njim na tajni dogovor sastane. Savorgnano privoli na to, i kad su se sastali, ponudi mu Rauber, da će mu izposlovati primirje, koje će moći na to upotriebiti, da si grad s nova opravi i da se oskrbi

potrebitimi stvarmi. Kano rođjak i prijatelj nagovaraše Rauber Savorgnana, da prihvati tu ponudu, jer da mu inače prieti najveća opasnost. Gospoda tamo u taboru, — to su mu po prilici rieči, — tvrdo su odlučila neokaniti se poduzetoga posla, jer sciene, da će dosta učiniti, ako caru Osopo predobiju. Lagum se već pravi, razne su bojne sprave učinjene i topovi su već u redu, da se sutra udara što većom silom. Nu sve to nemogaše skleniti Savorgnana, da prihvati ponudjeno si primirje. Mi toga netrebamo, što nam vi nudite, — to bijaše njegov odgovor: — jer sciенimo, da smo dosta jaki, i znamo, da nam neće uzmanjkati živeža još za koji mjesec; a što se tiče laguma i drugih vam sprava, do tih ništa nedržimo, kao što se nebojimo ni topova vaših. Tko se sjeća pisama Savorgnanovih, pisanih duždu mletačkomu, i odgovorâ, što ih je on iz Mletaka dobivao, neće naći nikakove težkoće, da si protumači postupanje Savorgnanovo prama Rauberovim ponudam. Znao je on i ćutio vrlo dobro, da mu je položaj težak i opasan; nu dvoje ga je uzdanje držalo, da u ničem nepopusti neprijatelju i da niti najmanje nepogazi ponosa svoga: a to je jedno tvrdina i nepristupnost briega njegova i grada, i zatim nada skore pomoći. A kako je s Krstom? pitat ćeš; je li on znao za Rauberove ponude, i ako je znao, zašto l' da ih je dao činiti? Tu nam neostaje ino, nego nagadjanje. Dosada činjeni pokusi mogli su uvjeriti Frankapana, da će se Osopo teško kada na juriš dobiti; ako se pako samo obsiedanje nastavi, da njim bude posada na predaju prisiljena, to se je morao bojati, da će napokon doći obsjedenutim u pomoć mletačka vojska, koja bi mogla njemu sijaset nepritika učiniti. Nu premda se je on nalazio u takovu položaju, u kojem su mu samo gubitci sjegurni bili, to ipak nije mogao naprosto dići svoj tabor izpod Osopa, jer mu se je to sramotno činilo; mnogo mu se je priličnije i dostojnije moglo vidjeti, da se neprijateljstva obustave primirjem, koje bi bilo i njemu dobro došlo, da za njegova trajanja u dogovoru s carem odlučî, što da se dalje čini. Po tom dakle, kako ja tu stvar shvaćam, imalo bi se uzeti, da je Rauber radio sa znanjem Frankapanovim. Vidivši medjutim Krsto, da je Savorgnana ponosito odbio ponudjeno si primirje, nije mu ino ostajalo, nego da jošte jednom pokuša svom silom vojske svoje Osopo jurišati. Tako dakle bude opet nastavljen boj, koji je bio započeo 19. ožujka, te je trajao do 21., a sada je skoro bez prestanka držan od 22. pak sve do 26. Kako se je sa strane Frankapanove u tih težkih dnevih činilo sve

što je samo smagala hrabrost i sila čovječja i umjeća bojna onih vremena, to je Savorgnanova četa doista dolazila ne jedan put u najveću opasnost. Topovi neprijateljski porušise još i ono malo zida, što je bilo zaostalo na tvrđji od prijašnjega bijenja, te braniteljem nebijaše tu više nikakova zaklona; nekakove kruglje sipahu u tvrđju vatru i dim, koji je svojim smradom dušio; Krstini vojnici, nekim uspjehom ohrabreni, srtahu kao sliepi u očitu pogibelj, penjući se uz hridi do tvrđje, odakle ih je oružje neprijateljsko ili kamenje smrti u naručaj bacalo. Napokon se ipak pokazашe svi ti izvanredni naponi uzaludnima, te vojska Krstina i opet odustade od jurišanja, i to morade učiniti tim više, što joj je bio hrabri vođa u boju od 25. teško ranjen, pogodivši ga neki od neprijatelja kamenom upravo u glavu. Ta Krstina nesreća i častna mu rana, u hrabrenom boju dobivena, dade povod, te je njetko usljed toga napisao ovu epigramu:

Frangepanis eram, sed dum volo frangere saxa
Osopi, frangunt, heu! mihi saxa caput.

Ako pravo ocijenimo sve to, što je upravo sada rečeno o neuspjehu skrajnjih napora carevacâ i o nesreći, koja ih je u vojvodu njihovu postigla, lahko ćemo povjerovati, da je bio dobro izvišten onaj Krstin vojuik, koga su neprijatelji bili zasušnjili nakon završena boja i koji je kazivao, da je car upitan iz tabora: da li bi se još i dalje imalo nastaviti opsiedanje Osopa, ili bi se pako drugamo pošlo. Doista, ako ne prije, a ono bijaše sada svakojako nužno, da se rečeno pitanje stavi i uvaži. Što pako veli spomenuti sužanj, da će carevci poći prama gradu Sacile, ako im bude dići tabor izpod Osopa: to nam se tim kaže, da su namjeravali rečeno mjesto osvojiti, pak zatim tražiti, da se spoje sa Španjolci. ¹ Nu kao što je zadnji boj carevce na to silio, te su morali ozbiljno misliti o svojem daljem postupanju: isto tako pokaza on i Savorgnanu svu golemu opasnost, u kojoj se je sa svojim gradom nalazio. Zato pisa on sada duždu pismo, u kojem mu ovako govori: Ja i Teodoro javismo već prije Vašoj Sjajnosti, da se uzdamo čuvati Osopo do uzkrsa. To i sada ponavljamo; ali ujedno izjavljujemo, da bi grad, ako se do tada neoslobodi, morao doći u očitu golemu pogibelj, te bi bio prisiljen s neprijateljem ugovarati, ako bi se samo dalo. Što se mene tiče i moje osobe, ja se dakako neću nikada živ nepri-

¹ Izpis iz Marcantonio Michiela u ediciji Barbara na str. 1102.

jatelju predati; nu nije svatko toli silne volje i tolike odvažnosti, i moji drugovi, toli seljani, koli vojnici već sada pokazuju, da im je obrana dozlogrdila.

Ono po prilici vrieme, kada je Krsto po zadnji put na Osopo udarao, ili morda koji dan prije toga, činilo se je nešto i na drugih stranah, kako da se Mletčanom nanese što više štode. Poznati nam pop Bartolomej, koji je sveudilj uza carevce stajao i narod po Furlanskoj proti mletačkoj vladi bunio, htjede sada da zauzme Portogruaro, mjesto ležeće Maranu na sjevero-zapadu; ali četa mu bude suzbijena i on sâm pade u šake svojih neprijatelja, koji su ga zatim svezana u Mletke poslali, gdje je bio za svoje izdajstvo, kao što je na smrt odsuđen; a ta je odsuda nad njim izvršena okrutnim načinom onih vremena.¹ Dok je on oko svoje zadaće nastojao, medjutim zadavaše mnogo straha gradu Sacile konjanička četa, koju je Krsto imao u Pordenoni za sjegurnost svoga tabora.²

Iz svega će toga svatko lahko razabrati, da je doista već bilo skrajnje vrieme, da mletačka republika svojim u pomoć priteče. Vieće mletačko, potanko ubavieščivano o stanju stvari, bijaše u istinu već nekoliko puta o tom rieč povelu; nu do zaključka se nemogaše doći, jer republika nije bila kadra, da podjedno brani Treviso i Padovu od Španjolaca i drugu opet vojsku opremi, koja bi Osopu pomoć doniela. Napokon nebijaše ipak druge, nego se morade primiti u vieću predlog viećnikâ Luke Trona i Antuna Grimani: da se u Furlansku pošalje Alviano, kojemu je inače zadaća bila, da čuva Treviso i Padovu. Usljed toga digne Alviano iz rečenih gradova 1300 vojnika i 6 topova, zatim, došavši u Sacile, uzme i odatle što se je moglo uzeti, — te niti časa nepočasiv odpravi Ivana Vitturija, da neprijatelju otme Pordenone. Vitturi nagazi medjutim na žestok odpor carske čete, koji je istom onda bio konačno nadvladan, kada je u boj prispio sam Alviano sa svojom vojskom. Hrabri branitelj Pordenona, kapetan Rizzano (kako mu Talijan ime piše) bude ranjen i uhićen, a grad bude strašno poplijenjen.³ Čuvši carevci za to približavanje neprijateljske vojske, moradoše brže bolje ostaviti svoj tabor pod Osopom, da nebudu sa dvie strane spopadnuti i da im neprijatelj nezakreči put

¹ Barbaro 1036 i k njemu dodani izpisi iz Sanuda i Marcantonio Michiela na str. 1098 i sl.

² Barbaro 1037 i izpis iz Sanuda na str. 1102.

³ Barbaro 1037 i sl. Joppi 11.

preko Venzone i Chiuse, kojim su najprije mogli doći do careve zemlje. Na 30. ožujka dignu se dakle u najvećoj hitnoj izpod grada, koji su bez uspjeha preko 40 dana obsiedali, te nagnu uzmicati prama Venzoni i Chiusi. Buduć da je Krsto s dobivene rane toliko trpio, da su ga morali na nosilih nositi i da se je dapače već zdvajalo o njegovu životu, to bijaše njegova vojska lišena pomoći svoga glavnoga vojevode, koje joj je sada toliko trebalo, da bude pri uzmicanju sačuvana od raspa i pogube; neprijatelj se pako požuri, da joj što više štete nanese. Savorgnano sidje sa svoga briega, te sa svojom konjaničkom četom, koju je obližnjimi seljani povećao, presieče put carevcem medju Venzonom i Chiusom, raztjera im jedan odjel i zaplieni 7 velikih topova, kojih oni nisu mogli spasiti. Na to dolete i Alvianove čete, te se dadu u potjeru za carevci, koji su sve dalje preko Chiuse uzmicali, i učine im mnogo štete, uznemirujući ih sad s ove, sad s druge strane, dok se nisu napokon ostanci careve vojske u susjednu zemlju spasili.¹

Tim se načinom završivši vojevanje na Osopo morao je Krsto i sâm čutiti najveću bol zbog neuspjeha svojih bojnih podhvata, a bez dvojbe bilo mu je takodjer slušati s ne jedne strane prigovor: da je nepravo cienieći silu neprijateljsku bezrazložno žrtvovao toliko vojske i po tom pružio Mletčanom mogućnost, da opet uzkriše svoju vlast u Furlanskoj.²

Mletčani dobiše sada doista skoro svu Furlansku, tako da je caru ostao još samo Marano i dalje prama iztoku ležeća Gradiška. Njihov vojevoda Alviano bješe se dapače na toliko osmjelio, da je hotio pokušati, da carevcem otme istu Goricu; nu brzo se osvjeđočivši, da nebi u tom uspio, okani se toga posla, te se vrati u Padovu, da se tu nadje obrana proti španjolskoj vojsci.³ Medjutim ono, što se je dobilo prijašnjim vojevanjem, bijaše tako znatno, da se je republika morala presretnom scieniti; pak tako i shvaćajući uspjeh boja naredi cna obćenite molitve zahvalnice i liepo nadari

¹ Savorgnanovi list. Barbaro 1041 i k njemu izpis iz Sanuda 1102.

² Kirchmair, pisac iz prve polov. XVI. v., piše o raspu carske vojske: „Diser verlust, der doch muetwillig, auss verachtung beschach, gab dem Kaiser grossn nachtail vnd den venedigischen vil hertzens.“ Fontes rer. austr. Script. I. 435.

³ Barbaro 1041.

one, koji su joj do pobjede pomogli, osobito pako Savorgnana i drugove njegove u obrani Osopa.¹

Nu buduć da je još ostajalo u carevoj vlasti jedno od ponajvažnijih mjesta u Furlanskoj, poznati nam naime Marano, to se nedade republici za dugo mirovati. Želeći ona, da što prije dobije u svoje ruke i to mjesto, i buduć na to pobudjivana osobito od Savorgnana, odluči već mjeseca travnja 1514, da se onamo odprave bojne čete.² Pod konac travnja započe dakle obsiedanje Marana, za koje je bila učinjena takova osnova, da Savorgnano upravlja četami, koje su imale na grad udarati, a proveditur Ivan Vitturi da sa svojim konjanici stoji u predjelu tvrđja Porpetta i Strasolda i da odatle motri svako gibanje neprijateljâ, koji su mogli iz Gradiške izpasti, da priteku u pomoć svojem u obsiednutomu gradu. — Za našu je svrhu suvišno, da izpitujemo sve pojedine zgode, koje se odnose na obsiedanje Marana, nego se možemo zadovoljiti ovom kratkom primjetbom: da je spomenuto obsiedanje bezuspješno ostajalo uza svu revnost i osobitu umješću Savorgnanovu, i to stranom zato, što je sam veće nam poznati položaj Marana velike teškoće na put stavljao i što su branitelji grada, ponajvećom stranom Česi i uza nje neki Frankapan,³ hrabro odbijali neprijateljske nasrtaje, stranom pako i zato, što su Savorgnanu posao kvarili neki zavidnici slave njegove među mletačkim zapovjednicima.

Čim su Mletčani pristupili k obsiedanju, valjalo je da se i na carevoj strani učine priprave, da nebude hrabra inače posada na predaju prisiljena. Izvori nam i poviedaju, da se je doista nešto na toj strani radilo, naročito pako, da je našega Krstu zapala zadaća, da drži nedaleko od Marana ležeću Gradišku i da odatle radi prema okolnostim proti namjeram neprijateljskim.

¹ Barbaro 1042 i izpis iz Sanuda 1103. Joppi 13.

² Za to vojevanje Mletčanâ opet su vele važni listovi Savorgnanovi u prije označenom Archivu T. II. P. II., P. I. i T. IV. P. I. I. Barbaro daje više podataka p. 1043 i sl. V. i Joppi 12.

³ Za spomenutoga Frankapana znamo po Sanudu, Ark. VI. 414, gdje ga Krsto zove svojim „nepote.“ — Po svjedočanstvu pisma od 7. travnja 1510 (u car. taj. arhivu) bio je iznova stupio u Maximilijanovu službu za mletačku vojnu Mihail Frankapan, i to će biti onaj isti, koji se spominje kod Sanuda g. 1513 (Ark. VI. 405); uz njega je pako tu spomenut još kuez Ivan. Ja nebih znao reći, koji je od njih bio u Maranu.

Krsto je bez dvojbe odmah čim je prebolio pod Osopom dobi-
venu ranu oko sebe kupio bojnu čeljad, da dobrom zgodom po-
novi vojevanje, do kojega mu je sada već i zbog toga moralo
mnogo stati, što mu je bila zadnje vrijeme bojna slava nješto po-
tamnjela. Buduć pako da car Maximilijan nije uvijek mogao sma-
gati toliko novca, koliko je trebalo, to je Krsto po svoj prilici i
sada kao i drugda i svoga novca ulagao u najimanje i uzdržavanje
vojnika, uzdajući se, da će mu sve to biti namireno i po carsku
nagradjeno. ¹ --- Kao što se je on opet našao na carevoj službi, isto
su tako dalje vodili neprijateljstvo proti Mletčanom i otac mu i
brat Feranat, te su zato morali mletački namjestnici na Krku na-
valjivati na njihova primorska imanja, da ih tim zaprieče, da neidu
carevcem na pomoć u Furlansku. ²

Krstu dakle nalazimo za opsiedanja Marana, kao što je rečeno,
u Gradiški. Njegova nevelika četa, brojeća nješto morda preko
300 momaka, češće bi odatle izletala i uznemirivala proveditura
Ivana Vitturija, koji se je držao, kao što već znamo, oko Porpetta
i Strasolda, — mletačkih kastela, ležećih blizu Gradiške. Pošto
je to tako nekoliko puta sretno izvedeno, stavi se Vitturi na to,
da se što valjanije osveti neprijateljem, te kako je zamislio,
tako i dobije u zanjke svoje upravo onoga, koji je bio naj-
opasniji protivnik Mletčana. — Imajući on i sâm priličnu četu
pod svojim zapovjedništvom dozove si u pomoć još nješto vojnika
od Marana, te se uputi na 5. lipnja za rana jutra, kako će nepri-
jatelju pomoću varke teške jade pripravit. U tu svrhu odpravi on
do 25 svojih konjanika do pod samu Gradišku, a sâm ostane s
ostalom četom u zasjedah. Opazivši Krsto, koji je bio upravo tada
izljezao iz grada s nješto svojih vojnika, one neprijateljske konja-
nike, pohiti odmah za njimi, da mu neizmaknu. U tom bane Vitturi
iz zasieda s cielom svojom četom, te se obori na Krstu i na nje-
gove, pun pouzdanja, da ga nemože pobjeda minuti. Nu premda je
u njega bilo mnogo više vojnika nego li u Krste, te je mogao svoje
neprijatelje sa svih strana spopasti, to se ipak Krsto nepredaje sra-
motno i bez boja. On se bori hrabro s mletačkim vojnici, koji ga
sa svih strana naskakuju; jedan ga od njih rani po obrazu, ali on
se još neda živ neprijatelju u ruke; nu na nesreću njegovu, dok

¹ Bivši od Mletčana ubijen tužio se je Krsto, da mu car duguje
300.000 dukata. Sanudo, Ark. VI. 414.

² V. Književ. II. 209.

je on tako odbijao neprijateljske nasrtaje, posrne njegov gizdavi i skupocieni konj i svali se s njim, a u tom priskoči nekoliko mletačkih vojnika, te ga zasuznje i s njim zajedno do 50 njegovih vojnika. ¹ Tako se nadje u vlasti svojih davnih protivnika junačina, koji je toliko jada zadavao Mletčanom i koji je bio smatran od njih samih ponajboljim carevim vojevodom!

Suvišno je i spominjati, da je s toga zavlдало veliko veselje u mletačkoj vojsci kod Marana i da su još 5. lipnja u Mletke pisma slana, koja su i onamo imala donieti glas o toli važnoj za Mletčane zgodi. —

Zapovjednici mletačke vojske izkazivahu Krsti svaku čast, kao što je dolikovalo vojevodi osobita imena i glasa; i s tim bijaše svatko sporazuman do jedinoga Savorgnana, koji je scienio, da bi se imalo s Krstom postupati kao sa sužnjem i ne inako, jer da on nezaslužuje tolike časti, budući da je naprama drugim vriedjao zakone i disciplinu vojničku. — Mletčani u ostalom dadoše odmah Krsti priliku, da im pokaže, kako je malo voljan pogaziti svoje dostojanstvo, premda je slobode lišen. Medju njimi bješe naime ugovoreno, da će ga povesti u tabor Savorgnanov, da zatim odatle podje pod Marano i da pozove zapovjednika gradskoga, da grad preda Mletčanom. Bivši Krsto prema toj osnovi doveden u tabor Savorgnanov dne 6. lipnja i čuvši, kako ga tu zovu sužnjem Savorgnanovim, zaviknu pun ponosa naprama Savorgnanu: Nisam tvoj sužanj, nego sam sužanj Signorije! a kada mu je na to bilo rečeno, da pozove branitelje Marana na predaju, odvrati mletačkim zapovjednikom: Niti sam vlastan to učiniti, niti mi nedopušta moje poštenje, da vas poslušam: jer neću, da mi se rekne, da sam bio naprama caru izdajicom. Zato, ako me na silu povedete pod Marano, doviknut ću braniteljem, da se i nadalje hrabro brane! U ostalom mogu vam reći, da ćete grad dobiti do koji dan u svoje ruke, jer je braniteljem ponestalo živeža. Nakon toga prizora, a isti jošte dan, pisa Savorgnano duždu pismo, u kojem se je onako

¹ O zasuznjenju Krste i ob onom, što je odmah zatim sledilo, govori Savorgnano u Arch. T. IV. P. I. 15 i sl. Sanudo, Ark. VI. 412 i sl. Marc Antonio Michiel k 6. lipnja 1514. Barbaro 1045. Napokon je o tom rieč i u spomenutom već prije brevijaru, gdje se naročito za Krstu veli: durch vnfal mit dem pferd einen vnghlidlichen foff entpfangen vnd geliten. vnd also zwifchen gradifch vnd gärg von dem kriegsföld der heifchofft von Venedig gefangen.

nepovoljno izjavio o Krsti, kao što sino malo prije čuli, i koje zaključuje riječmi: Molim Vašu Sjajnost, da ga (Krstu naime) držite kao sužnja a ne kao sinka!

Uvjerivši se mletački zapovjednici, da se neće moći poslužiti Krstom na svoju korist, nebijaše razloga, da ga još i dalje pri sebi drže, te se zato spremahu, kako će ga poslati u Mletke, da ondje kao sužanj kuka i jaduje.

VI. Zbog protivnih vjetrova, koji su prićili plovidbu, zadržase Krstu kod Marana na galiji proveditura Vincenca Cappella do 8. lipnja pod večer; i budući da se je tu s njim vele pristojno postupalo, obeća on mletačkim zapovjednikom, da će pisati svojemu ocu, da pusti na slobodu sužnja svoga Alessandra Marzella, koga je Krsto bio, kao što znamo, u Maranu uhitio, a car ga njegovu ocu poklonio. Na 8. lipnja odjedri napokon brod, koji je imao Krstu u Mletke dovesti, te prispije onamo na 9.¹ Što se je svietla našlo blizu trga sv. Marka, sve pohiti, da na svoje oči vidi vojevodu, kojemu se je ime sa strahom toliko puta spominjalo: i tu im se prikaza muž vitka stasa i liepa pogleda, a obučen, prema običaju družbe, s kojom je dosele vojevao, na njemačku.² Prema već prije učinjenim naredbama odvedu Krstu najprije u izbu vlasti, zvane Signori di Notte, gdje su ga imali izpitati načelnici vieća desetorice o carevih namjerah; nu već 10. lipnja bude odlučeno, da se imade premjestiti u uzu Torresellu, koja je bila u duždinoj palači.³ Bivši dakle straže kod te uze podvostručene i nadzor nad njom povjeren Gianantoniju Dandolu, stupi u nju Krsto, niti nesluteći, da će tu, lišen sladke slobode, više lieta tužne dneve boraviti.

Krsto bješe već 5. lipnja ocu svomu viest poslao o svojoj nesreći, a ženi si nemoraše ni slati viestnika, jer je ona bila blizu bojišta, u Gradiški naime, kada je on u sužanjstvo pao. Sada, pošto je već bio smješten u svojoj uzi i njeko vrieme u njoj proveo,

¹ Za poviest sužanjstva Krstina u Mletih poglavitim je izvorom suvremeni Sanudov dnevnik (u Ark. VI. i VIII.): na njem će dakle biti i moje pripovijedanje ponajvećom stranom osnovano.

² Sanudo veli za Krstu (VI. 414), da je „bello e grande di persona e magro“; Georg. Sirmien. pako, koji ga je takodjer poznavao, kaže: „Et erat in statura mediocris . . . in passu suo miles“ (str. 146).

³ V. Romanin III. 75.

dopisivaše on češće s dopuštenjem mletačke vlade toli sa ženom svojom Apolonijom, koli s otcem svojim i bratom Ferantom, a tako isto i s carem Maximilijanom i kardinalom Langom. Njeki su od tih listova, što ih je on pisao ili pako dobivao, na sreću sačuvani, te imadu za nas veliku cieniu, ne samo zato, što nas u obće ubavješćuju o Krstinu živovanju, nego još većma zato, što nam pružaju priliku, da se pobliže upoznademo s njegovim značajem i sa vele zanimivimi okolnostmi njegova tadanjega života. Oni su nam ponajprije liepim svjedočanstvom niežne ljubavi, koju je Krsto gojio prama onim, koji su mu bili prvi po Bogu, kao takodjer i onih plemenitih čustva, koja su mu dušu obuzimala. Kao što se je žena njegova za nj starala, da mu u tuđjini neuzmanjka koja od potrebitih stvari, isto tako i on čini u pismih svojih odredbe, kako da njoj, boravećoj sada ponajviše u Bleiburgu, neotežča preko mjere osamljeno stanje. Odaljen od porodice svoje stara se on za što bolji uzgoj svoje kćerke Ane Marije i to stavlja osobitim načinom na dušu ženi svojoj; a cienieći zasluęe viernih svojih službenika žalosti se zbog bolesti sluge svoga Tome Sokolovića. Zeleći nada sve, da što prije zadobije slobodu, misli na načine, kako bi je se zadobavio, te zato poziva svoju ženu, da ona o tom radi preko svoga brata, mogućega Maximilijanova doglavnika kardinala Mate Langa; na što mu ona na njegovu veliku utjehu odgovara, da je to već sama učinila, slušajući glas ljubavi svoje. Snivajući tako sladke sanke ob oslobođenju svojem teęko da je ikoju viest primio s tolikim veseljem kao što glas, koji mu je doniela knjiga oca njegova: da se o tom radi, kako da se izmire vladari kršćanski, pak da zatim ujedinjenom silom udare na dušmanina svega kršćanstva. Takove rieči, koje su medjutim tada još bile osnovane na vele slabu temelju, dodavahu Krsti snage, da spokojnije podnosi svoj nemili udes. Nu on i bez toga osjećaaše sâm u sebi toliko krieposti, da sada još nije gubio duševnoga mira; a ta njegova nutarnja sila poticaše odatle, što je s ponosom mogao reći, da nije uhićen kao razbojnik kakov, nego kao vojnik, koji je bio pripravan za svoga gospodara i imanje svoje i život svoj žrtvovati, te zato očekivaše pouzdano, da će i republika cieniti tu njegovu viernost. Sjecaajući se medjutim onih silnih šteta, štono ih je bio nanio istoj republici za svoga vojevanja, mogaše on koji čas podvojiti o veduđšu svojih sadanjih gospodara; nu tu mu udilj dodje podkrepa s misli: da Mletčani nemogu zaboraviti na usluge, štono su im

njegda činjene od Frankapanâ, njegovih predja, i zatim još i s toga, što su se Mletčani mogli i od njega nadati dobroj službi i koristnu posredovanju u razmirici, koja im je još uvijek trajala s njemačkim carem. Napokon, da sve to nije bilo kadro občuvati ga od malodušna osjećanja, ostajao mu još uvijek moguća nada, da će imati u svojoj nesreći zagovornikâ, kojih se rieči Mletčani neće moći oglušiti. I doista doskora se počeo s raznih strana njemu na korist raditi. Onaj vladar, koji je imao najviše razloga, da se za nj zauzima, car Maximilijan naime, nemogao je doduše za sada ništa učiniti, budući još u neprijateljstvu s Mletčani; a tako isto nebijaše Krsti s početka nikakove pomoći niti sa strane oca njegova, jer je i Bernardinova zavada s republikom još njeko vrijeme potrajala, dok nije napokon bila završena mirom, utanačenim 30. kolovoza 1514 medju istim Bernardinom i Ivanom Morom, provediturom na Krku.¹ Neimajući Krsto na taj način pomoći od onih, koji su inače bili prvi na to zvanj, dodje mu ona međjutim s druge strane. Ujak njegov, Ferrarski vojvoda, odpremi u Mletke svoga poslanika, da u Signorije za nj posreduje i moli za što pristojnije postupanje; a na ime ugarskoga i hrvatskoga kralja Vladislava učini to isto poslanik njegov u Mletcih, Filip More po imenu; poslje pako upravi sâm kralj Vladislav svoje pismo na dužda, u kojem je molio, da se s Krstom što blažije postupa: na što mu je bilo odgovoreno (17. kolovoza), da može biti u tom umiren, jer da će se uzvaziti njegova želja, koja je i onako suglasna s običajem mletačkim. Mletčani, premda su inače bili razjareni na Krstu i premda su uvijek zazirali od njegova uma i mača, nemogao mu ipak zanijekati počitanja, koje smo dužni krieposti, ako se pokazuje i na neprijatelju, te zato stranom zbog same Krstine vriednosti, koja se nikako nije dala prezreti, stranom pako zbog dužnoga obzira na njegove zagovornike i zaštitnike postupahu sada s njim tako čovječno i blago, da ih je on za to u svojih listovih upravo hvaliti mogao. Njemu laskalo je već i to, što su ga držali u uzi, u koju bi zatvarali samo odlične sužnje, — kao što je bilo učinjeno prije malo godina s Franjom Gonzagom, mantovanskim markezom;² u tom pako, što mu je nadzornikom bio učinjen, kao što smo već spomenuli, Gianantonio Dandolo,

¹ V. Književnik II. 209.

² Taj je bio pristao u cambray. boju uz Francuze, a g. 1509 pao je u sužanjstvo. Romanin V. 204.

mogaše za se pravu sreću nazrievati: jer, štijući se njih dvojica zamjenito, zametnu se odatle među njimi prijateljstvo, koje se je za Krstina sužanjstva liepim načinom očitovalo, te je zadržalo svoju kriepost sve do Krstine smrti. Dokazom Dandolove naklonosti prama Krsti, ujedno pako svjedočanstvom o postupanju mletačke vlade s njezinim sužnjem u prvoj dobi njegova sužanjstva budi nam ova naročita bilježka, kako je Dandolo dao (mjeseca srpnja) Krsti služiti svečanu misu, pri kojoj su pjevali prvi pjevači od sv. Marka, a poslje ga podvorio zaručkom, na velikašku pripravljenim. Nu dočim je Krsto usljed takova postupanja u svojih pismih hvalio velikodušnost svojih njegdašnjih neprijatelja, ljuto se tuži s početka na svoj najbliži rod. On trebaše svaki mjesec za se i za svoje stražare 40 rajnskih forinti, a s početka dobi samo 200 dukata od svoje žene: zato, pišući Ferantu, veli: *Tamquam extraneus factus sum fratribus meis*, te moli i njega i oca si, da mu novca pošalju i da caru takodjer za nj pišu. Mi znamo međjutim, da ga rod njegov nije zanemarivao, nego nije nalazio načina, kako da pošalje u Mletke novaca, dok je još trajala njihova razmirica s Mletčani. Da se pokaže harnim naprama Mletčanom za njihovo čovječno postupanje i da si ujedno steče što većma njihovu prijazan, bez koje se nije mogao nadati oslobodjenju, nagovaraše Krsto oca si i brata, doklam su jošte bili u zavadi s Mletčani, da se okane daljega neprijateljstva; a tako isto izjavljivaše, da je voljan svakim poštenim načinom i tomu pripomoći, kako da se izravna zavada Mletčana s carem Maximilijanom.

Upravo zato, što su se nove i nove težkoće na put stavljale pravomu izmirenju među Maximilijanom i Mletčani, o kojem je papa Lav X. još pod konac god. 1514 revno radio, moraše Krsto sve bolje uvidjati, da se neće tako lahko zadobaviti željene slobode. Toga uvjerenja bijaše i njegova žena, umna Apolonija, te zato, da ugodí srdcu svomu i muža si u njegovoj osamljenosti utješi, moljaše ona vieće desetorice, da joj bude dopušteno u Mletke dolaziti, da si druga kadikad razgovori i razblaži; vidivši pako, da joj to neće biti dopušteno, morda zato, što su se bojali, da bi ona mogla kojim načinom učiniti, da joj muž iz uze izmakne, obrati se na isto vieće s drugom molbom, moleći naime sniženo, da joj dopuste, da može sa svojim mužem u istoj uzi i pod istom stražom stati i živjeti. Nu ni ta njezina molba, koju je podkrep-
ljivala svimi razlozi, koje samo može iznisliti verno ljubeće žensko

srdce, nebješe uslišana, premda je ona medju ostalim obćavala, da će raditi oko svoga brata, da Mletčani dodju do što čestitijega mira s carem Maximilijanom, — a uslišana nebješe zato, što su Mletčani mislili, da bi izpunjenjem Apolonijine želje sumnju pobudili u francuzkom kralju, s kojim su sada bili, kao što znademo, u savezu i prijateljstvu. Apolonija se medjutim nedade još odbiti, nego i nadalje nastavljaše svoje molbe, zamolivši i Dandola, koji ju je svojim pismi o mužu njezinu ljubezno izvješćivao, da joj u tom na pomoć bude. Nu premda je ona sada i tim hotjela ganuti Mletčane na smilovanje, što im je razlagala, kako bi za nju bilo u njezinoj bolesti vele koristno, da zapita savjet glasovitih mletačkih liečnika, koji bi joj morda svjetovali, da potraži pomoći u kupelji u Abanu (nedaleko od Padove), to joj ipak ostade sav trud uzaludan — sve dotle, dok se nisu odnošaji medju republikom i Maximilijanom inako uredili.

Kao što Apolonija nije mogla izvesti Krsti na utjehu svoje muževne odluke, tako isto nebijaše njemu zadugo nikakove pomoći niti od brata njezina, koji je inače bio pripravan svojim imenom i imenom svoga gospodara šuri si u pomoć priteći. Njegova poslanika, koji je bio u Mletke došao prema koncu g. 1514, nehtjedoše niti pustiti do Krste; poslje dopustiše ipak, da Krsto može i njegove listove primati. Tečajem g. 1515 dade se prilika Langu, da u zboru vladarâ progovori za oslobodjenje svoga šure. Kadno su se naime bili sastali car Maximilijan i kraljevi Vladislav i Sigismund ljeti spomenute godine,¹ te je na tom njihovu sastanku medju inim rieč povedena bila i ob izmirenju Mletčana i cara Maximilijana, izjavi Lang, da bi se moralo uzeti medju uvjete takova izmirenja, da Mletčani imaju na slobodu pustiti svoga sužnja Krstu Frankapana.² Tomu medjutim dogovoru spomenutih vladara nebijaše nikakova posljedka, te zato i Langu nepreostade ino, nego da Krstu tješi novimi svojim pismi, u njih ga izvješćujući, kako se toliki vladari i narodi za nj zauzimaju, i obodravajući ga, da pretrpi još koje vrieme svoje sužanjstvo onom ravnodušnošću, kojom je umio njegda još veće teškoće nadvladati.

¹ V. Književnik II. 213.

² Marcantonio Michiel k 13. lipnja 1515. „Crucense dimandava per far tal accordo, che fusse liberado el Conte Christofolo suo cognado.“

U tom prodje i god. 1515; a kako se nigdje još nije pokazivala Krsti temeljitija nada oslobođenja, to ćemo lahko vjerovati, da je sada mnogo puta u svojoj uzi čamio sjetan i neveseo. U takovih po njega nepovoljnih okolnostih stvarahu se u njegovu duhu turovi i slike svakojake; tada se rodi i ona njegova osobita sanja, koju je priobćio prijatelju si Dandolu, kako nas Sanudo o tom izvješćuje.

Mjeseca svibnja g. 1516 posjeti Krstu u njegovoj uzi iz Rima putujući modruški biskup Šime Kožićić, te ga bez dvojbe razveseli viestmi, koje su mu morale najvećma goditi: kako se naime radi oko izmirenja zavadjenih kršćanskih vladara i oko toga, da se povede obćenita vojna na Turke, koje su za sada samo Hrvati, svojim banom Petrom Berislavićem ohrabreni, izvanrednim naporom suzbijali. I zbilja se tada razni ugovori utanačivahu, koji nisu do duše zadovoljili željam i potrebam kršćanstva, ali su ipak imali upliva na dalji udes našega sužnja. Izmirivši se naime najprije kralj francuzki Franjo I., koji je bio poslje smrti svoga predšastnika opet osvojio milansku vojvodinu (mjeseca rujna 1515), sa svojim susjedom Karlom, unukom Maximilijanovim i baštinikom španjolskih zemalja, te sklonivši povrh toga isti francuzki kralj i Švajcare na mir, nepreostade niti Maximilijanu ino, nego da prihvati bruseljski ugovor od 3. prosinca 1516, usljed koga je nastalo medju njim i Mletčani primirje od jedne godine i jednoga mjeseca, za koje su se vrijeme imale medju njimi izravnati posredovanjem kralja Franje i Karla one razmirice, koje su jošte nericšene ostale.

Nastupivši tako nješto prijazniji odnošaji medju mletačkom republikom i njemačkim carem poveseli se Krsto, da će i njemu skoro doći oslobođenje; i takovu nadu gojeći mogaše on mnogo važnosti dati i manje znatnim stvarim, kao n. pr. tomu, što mu je dužd poslao o božiću kao mletačkomu plemiću na dar pet tako zvanih osella,¹ kojim je darom po starom običaju imao odlikovati o rečenom blagdanu sve mletačke zvaničnike i odličnike. Sreća htjede, te je i Krsto mogao na uzdarje poklonâ dieliti, jer mu je upravo u tih dnevihi bio poslao njegov rođjak, kapitan u

¹ Oselle (= uccelli) su u starijoj dobi i zbilja ptice ubijene, od kojih je dužd po nekoliko darivao; poslje pako (a naročito od g. 1521) uveden bješe mjesto toga srebreni novac, kojemu je isto ime ostalo i koji je u istu svrhu rabio. V. Romanin V. 342. Mutinelli, Lessico veneto.

Maranu, više divljačine, kojom je zatim nadario i Signoriju, i Dandola i druge njeke.

Doskora nadodjoše medjutim i druge zgođe, koje su Krstu u njegovoj nadi još više utvrđivale, a na svaki su mu način barem utjehu doniele, koje je bila njegova bolna duša toliko potrebna. Sada, nakon spomenutoga naime primirja, Mletčani ne samo da se nisu protivili dolazku njegove žene, nego su dapače voljni bili s odlikovanjem ju primiti. Čuvši vieće, da je Apolonija naumila u Mletke doći, pripravi za nju, niti neumoljeno, star u kući obitelji Dandolâ, u kojoj je prije stanovao francuzki poslanik, i naredi, kako da bude pri dolazku primljena. Na 13. siečnja g. 1517 dodje Apolonija u Mletke s mnogobrojnom pratnjom, u kojoj se naročito spominje nekoliko gospodična, zatim liečnik i nadvornik, i tu bude pozdravljena od Dandola i više Niemaca, koji su se u Mletcih nalazili. Suvišno je i spominjati, da ju je žudnja njezina najprije k mužu vodila, koga već tako dugo nije vidjela, te je i mogla s dopušćenjem vlade srdcu si ugoditi. S mužem se svojim razgovorivši i proučivši odnošaje, u koje je dopala, odluči ona nakon malo danâ, da će početi raditi za ublaženje udesa svoga muža. Posredovanjem Dandolovim bješe joj dopušteno, da se pokloni duždu u punom vieću i da mu prinese svoje molbe. Na 20. siečnja uputi se dakle pred dužda, praćena od svojih nekoliko gospodična i od više mletačke i njemačke gospode. Ljepušna žena, uzrasta nizka i drobna, a na pogled vele dostojna, bješe se ona za tu zgodu sjajno odjenula po svojem njemačkom načinu. Dolnja joj oprava bijaše od crne svile, a povrh nje druga, takodjer crna i kunovinom postavljena; na glavi imашe zlatnu kapu, a oko vrata krupan zlatni lanac. Došavši pred dužda zahvali mu najprije preko tumača za blago postupanje s Krstom, zatim ga zamoli, da joj bude dopušteno, da može po dva puta u tjednu muža pohoditi i da smije u uzu pozvati više liečnika, koje bi pitala za savjet zbog svoje bolje. To joj bješe dopušteno. Zatim reče duždu, kako vruće želi, da joj muž bude pušten iz uze na poštenu rieč, da neće otići iz Mletaka; pak buduć da je čula, da vieće za takovu milost zahtieva još jamstvo od 50.000 dukata, to da je već pisala svomu bratu o toj stvari, te da će nastojati, nebi l' i u Mletcih našla, tko bi zahtievano jamstvo položio. Na to ju dužd utješi, da će i onako skoro doći do pravoga mira s carem, te da će se po tom i njezine tople želje izpuniti.

Isti dan, kada je Apolonija bila pred duždom, dodje ona poslje objeda k mužu si u Torresellu. Pred noć imaše se vratiti u svoj stan; nu Krsto nehtjede toga nikako dopustiti, premda je Dandolo svakim načinom radio, da ga sklone na vršenje učinjenih naredaba. Ona dakle ostade u uzi, i tu ju nadje Dandolo drugo jutro u postelji, jer joj se je bila povratila poslje pol noći njezina bolja. Izviestivši Dandolo o tom vieće, jedni od viećnikâ bijahu toga mnijenja, da Apolonija slobodno ostane sa svojim mužem, drugi pako nehtjedohu na to nikako pristati, jer su se bojali, da umna i svoga muža toli strastno ljubeća žena snuje potajno osnove, kako bi si muža na prevaru iz sužanjstva oslobodila. Zato bješe Dandolo odpravljen, da Apoloniju svakako iz uze izvede; ali Krsto nehtjede ni sada o tom ni čuti, bez dvojbe na to se osobito oslanjajući, što mu je žena opet bila oboljela. Na to ode Dandolo iznova u vieće, te tu izjavi, da neće više imati nadzora nad uznici; ali ga dužd ipak sklone, da još zadrži svoje zvanje, ujedno pako bude odredjeno, da se straže oko Krstine uze pomnožaju i još strožije drže.

Tim odrešitim i po njeki način silovitim postupanjem postiže Krsto istina toliko, te je zadržao pri sebi u uzi svoju ženu, jer jê onako bolne nisu mogli niti Mletčani na silu od njega otrčeti; nu dočim je tako i svomu srcu ugodio i davno gojenu želju svoje žene izpunio, podjedno je ovlastio svoje gospodare, da slobodno budu strožiji u svojem postupku, i dao im u ruke pogibeljno po se oružje, kojim su mogli kao dobrodošlom izlikom odbijati na ublaženje njegove nesreće smjerajuće pokuse. Tako mogoše oni već 22. siječnja naprosto odbiti njegova otca, koji je bio poslao u Mletke svoga poslanika, po kojem je molio, da mu sin bude pušten iz uze, nudeći za jamstvo svoje gradove ili što god bi inače Mletčani zahtievali. Poslaniku bješe odgovoreno, da Krsto nezaslužuje iskane milosti, jer da slabo mari za Signoriju i neće da se pokori njezinim odredbama. — Ta prieka nesmiljenost Mletčana učini, te je moglo Krstino srce u času velike uzrujanosti bezćutno postati za tudje vaje. Na nekome gradu njegova otca bijaše u sužanjstvu nekoliko odličnih mletačkih vojnika, a među njimi i Julij Manfron, koga je bio car kao svoga sužnja Krstinu otcu poklonio. S mletačke se je strane o tom radilo, da rečeni Manfron bude zamijenjen za nekoga carevca, koga su oni bili zarobili; nu Krstin otac nije hotio na to privoljeti. Zato se sada (mjeseca veljače 1517) obrate na Krstu i car, i šura mu kardinal Lang, i tridentski biskup

i insbruški senat, — svi ga jednako moleći, da sklone svoga otea na predloženu zamjenu. Nu Krsto, koji je u drugih okolnostih drage volje molio svoga roditelja, da pusti na slobodu Alessandra Marzella, oglušio se je sada svim molbama, te nije ino smogao reći nego: i meni se hoće slobode!

Slobode mu se je hotjelo; — pak i zbilja doskora bješe povedeno dogovaranje o tom, da on bude na slobodu pušten, ili barem da se rieši uze. Nu od svega toga nebijaše Krsti korist: jer su Mletčani sve moguće činili, da nebudu prisiljeni pustiti ga iz svojih šaka, a onaj, koji mu je imao biti kod njih poglavitim zagovornikom, francuzki kralj naime, pokazivao je sasvim jasno, da za nj govori ne zato, što bi u istinu želio ublaženje njegova udesa, nego samo da zadovolji zahtjevom svojih novih zaveznika, cara Maximilijana i kralja Karla.

Znajući Lang, da će u Mletčana više vriediti rieč francuzkoga i španjolskoga kralja nego li careva, navaljivase na ona dva vladara na ime carevo, osobito nakon sklopljena cambrayskoga ugovora (11. ožuj. 1517), da rade u Mletcih oko toga, da Krsto bude barem iz uze pušten. Budući da se tomu navaljivanju nije moglo odoljeti, pozivase u istinu kralj Franjo (mjeseca svibnja 1517) mletačku republiku, da Krstu pusti iz uze uz dovoljno jamstvo. Usljed toga njegova poziva predlože vieću dne 18. svibnja Savii del Consiglio i di Terraferma: da se odluči, da će republika izpustiti Krstu iz uze uz dovoljno jamstvo, da neće nikamo iz Mletaka otići. Nu proti tomu predlogu ustane više govornika, koji su dokazivali, kako bi bilo pogibeljno po republiku, da se pusti čovjek, koga treba smatrati prvim carevim vojevodom; te usljed toga bude primljen predlog Leonarda Ema: da će se odgovoriti francuzkomu kralju, da će se Frankapan istom onda pustiti iz uze, kada se s carem ponovi i produlji primirje. Tako bješe zaključeno; nu zaključak se neizvede, jer su međjutim došla druga pisma, koja je trebalo uvažiti. Jedno bijaše pismo kralja Karla (od 1. svibnja), u kojem je taj kralj tražio upravo oslobodjenje Krste, pozivajući se na bojni običaj, po kojem valja osloboditi sužnje, kada se čini ili mir ili samo primirje (!). Osim toga predlagase on uvažanju Mletčana još i to, da će se oni lašnje s carem konačno izmiriti, ako mu u toj jednoj stvari volju izpune. Drugo pismo bijaše od mletačkoga poslanika u Francuzkoj, Ivana Badoera (od 8. svibnja), u kojem se opet javlja Signoriji, kako navaljuju na Franju carev i španjolski

poslanik, da radi za Krstu. Na sva ta pisma bješe obzir uzet, kada se je vieće iznova sastalo na 22. svibnja. Savii i taj put ponove još jednom svoj predlog od 18., jer su scienili, da se republika nemože oglušiti želji, koja joj je izjavljivana na inue triju mogućih vladara. Nu i sada nagaziše oni na žestok odpor, koji je učinio, te se nije moglo doći rečenoga dana do nikakova zaključka. Kada se je pako vieće sastalo sljedećega dana, predloži Leonardo Emo, da se piše poslaniku u Francuzku: Frankapana, toli nam pogibeljna vojevode, nemožemo nipošto na slobodu pustiti, jer bi odmah trebalo u Furlansku vojsku staviti, da ju od njega obrani; nu ako kralj Franjo baš želi, pustit ćemo ga iz uze uz jamstvo i prisegu, da neće otići iz našega grada. K tomu valjaše dodati po Emovu predlogu još tajno pismo za istoga poslanika, u kojem bi se reklo, da Mletčani pravo govoreći nezele, da se Krsto makne sa svoga mjesta, a tim manje da mogu dopustiti, da mu se dade prava sloboda; — to se imaše poslaniku doglasiti s nalogom, da gleda i francuzkoga kralja predobiti za te misli Mletčanâ. Učinivši Emo svoj predlog diže se proti njemu Sanudo, koji je tada bio članom vieća pregadâ. Po njegovu mnienju imaše sasvim izostati iz predloženoga pisma ono, gdje se veli, da će Krsto biti pušten iz uze, ako kralj bude to želio, i na mjesto toga imaše se reći sasvim obćenito, da je republika u ostalom pripravna obazirati se na želje svoga saveznika i prijatelja. Vriedno je, da u kratko spomenemo, što je sve Sanudo naveo za podkrepu svoga mnienja. Frankapan je najveći dušmanin naše države, — tako govoraše Sanudo, — a tim nam je pogibeljniji, što ga treba smatrati prvim carevim vojevodom, koga mu nitko drugi nemože zamieniti: niti vojvoda bavarski, nit saski, nit brandenburžki. Car vam nudi produženje primirja; nu to čini samo zato, da oslobodi svoga vojevodu; a k tomu znajte, da sve to, što se čini za Frankapana, poglavito potiče od njegova šure, kardinala Langa. Napokon, vi tražite jamstvo za Frankapana: i dat će vam naši njemački trgovci kakovih 30.000 dukata; nu Frankapan vam može pobjeći, pak će tada samo rečeni trgovci štetovati, a vaš će sadanji sužanj zemlju vam harati, kao što se je već više puta dogodilo od ljudi, koji su bili na vjeru iz sužanjstva pušteni. Budući nam pako Frankapan tako opasan, nekrzmajmo očitovati kralju naše misli isto onako, kao što je učinjeno, kada smo papi Juliju odgovarali na njegove preporuke na korist markeza mantovanskoga. Lahko ćemo vjero-

vati Sanudu, da su ga viećnici slušali velikom pozornošću i da su povladjivali njegove rieči, koje su bile ponajvećom stranom iz njihove duše crpljene; nu' zamjeriti mu moramo, što baca sumnju na Krstu, da bi mogao bez krivnje Mletčana zadanu vjeru pogaziti.

Dok su tako Mletčani s tim si glave razbijali, kako da se za svaki slučaj osjeguraju proti čovjeku, koji im se je toli opasan činio, međjutim moraše Krsto sve veće i veće boli trpjeti. Njegova žena, koju je morao dvostruko cieniti i ljubiti odkako mu se je bila učinila drugaricom u sužanjstvu, bješe opet tako oboljela, da su morali prizvati tri mletačka liečnika, da drže nad njom s njezinim liečnikom svoje vještačko posavjetovanje. Kada je o tom Dandolo izviestio više, usudi se poznati nam Leonardo Emo posumnjati, da li je Apolonija u istinu bolestna, i tim doda k drugim bezobzirnostim, koje su padale na stranu Mletčana, novu nezasluzenu uvredu nesretnih sužnjeva, — što je sve bilo po mojem sudu razlogom, te je Dandolo iznova tražio, da bude riešen svoga zvanja, u kojem je morao gledati, što mu srdce nije moglo podnositi. Na njegov predlog bješe ipak dopušteno, da Apolonija može otići u Abano na liečenje i da se zatim opet smije k mužu u uzu povratiti. Dok se je ona u Abanu liečila (mjeseca lipnja), bijaše i mužu joj dopušteno, što mu se nije moglo tako lahko uzkratiti, da naime u pratnji Dandolovoj i uz dobru stražu iz duždine palače gleda tielovsku procesiju.

Medjutim se nadjoše novi povodi, te su Mletčani morali opet nastaviti svoje viećanje o Krsti i o njegovu oslobodjenju. Najprije im dodjoše (početkom lipnja) pisma od kardinala Langa, u kojih je molio, da Krsto bude ako ne oslobodjen, a ono barem iz uze pušten, jer da nije uza za čovjeka tako plemenite krvi i toli uzorite krieposti. Nudeći Mletčanom, da će raditi oko njihova izmičenja s carem, uzdaše se Lang, da mu molba neće biti preslušana. Osim toga dobiše Mletčani nekoliko pisama od svoga poslanika u Francuzkoj, iz kojih su mogli razabrati, kako misli kralj Franjo o stvari, koja je već tako dugo čekala na riešenje. Badoer ih izvješćuje u spomenutih pismih, da je Lang poslao na dvor francuzki Franju da Colli, koji je tvrdio, da je Krstu valjalo iz uze pustiti već usljed ustanová noyonskoga ugovora, u čem su ga međjutim pobijali francuzki državnici, kojih je nazore i sâm kralj povladjivao. U ostalom pako piše Badoer, da je i kralj Franjo toga mnienja, da bi se Krsto imao iz uze pustiti uz dovoljno jamstvo.

Znajući tako Mletčani i za mnijenje svoga najpouzdanijega saveznika, a osim toga smatrajući svojom dužnošću, da se odpremi kakov odgovor toli kralju Karlu, koli kardinalu Langu, moradoše opet držati svoje viećanje, da se jednom dodje do kakova zaključka. — Dobra sreća htjede, te je upravo tada Krstin otac poklonio slobodu, bez ikakova odkupa, poznatomu nam marauskomu podestatu Alessandru Marzelli, koji se čin nije mogao bez sramote prezreti. — Skupivši se dakle pregadi na 22. srpnja u svoje vieće, predlože im Savii, da se Krsto pusti iz uze uz poznati već uvjet. Nu i opet ustade proti tomu predlogu Emo, te sâm od svoje strane predloži, da se još jednom piše poslaniku Badocnu, da gleda saznati pravo mnijenje kralja francuzkoga; a za utvrđenje toga svoga predloga navede: da se onako pogibeljan čovjek, kao što je Frankapan, nesmije pustiti; zatim da je Frankapan kušao pobjeći i da nenalazi jamstva, koje se od njega zahtieva. Spomenuvši on, da je Krsto kušao iz uze pobjeći, nemogaše Dandolo toga pregorjeti, nego zahtievaše, da se o tom učini iztraga; što se pako tiče primjetbe, da Krsto nenalazi zahtievanoga jamstva, to priznade i Dandolo, da njemački trgovci u Mletih nežele dati svoga novca da im u banki leži bez koristi. U ostalom će svatko lahko pogoditi, što je Emo namjeravao sa svojim predlogom i kakove je glasove želio dočuti iz Francuzke. Neimajući sâm s prijatelji svojimi toliko smionstva, da bi bio mogao naprosto odbiti i kralja Karla i kardinala Langa, htjelo mu se je podpore od francuzkoga dvora. On postiže toliko, te je rješenje u istinu odgodjeno na nekoliko danâ; ali doskora morade stvar i opet u vieće doći. Već na 29. srpnja dodje naime pismo od Langa, u kojem moli, da se dozvoli njegovu poslaniku, već prije spomenutomu Franji da Colli, da smije doći u Mletke, da tu radi oko Krstina oslobođenja, — i Mletčani nemogaše toga uzkratiti, premda je da Colli, rodом iz Cogneliana, od njih se bio odmetnuo i uz cara pristao. Isti dan, kada je prispjelo u Mletke rečeno Langovo pismo, bješe podjedno odlučeno, da će se pregadi sutradan sastati, da dalje viećaju. Kada su se pako oni našli u vieću, opet im učine Savii del Consiglio i di Terraferma već toliko puta opetovani predlog za izpuštenje Krste iz uze. Nu kao što su ti Savii scienili, da republici neima inc pomoći, nego da u nječem barem zadovolji s toliko stranâ stavljanim zahtjevom, tako se opet nadje i ovaj put viećnikâ, koji su o tom radili, da se barem odluka odgodi još na koji dan, nebi li međjutim Mletčani bud već

kojim načinom dobili prostije ruke. U tom smjeru govorahu naročito Emo i Sanudo; nu taj put neuspješe u svojem nastojanju, i to tim manje, što je međutim bilo prispjelo izvišće od poslanika u Francuzkoj (od 15. srpnja), koje je moglo Mletčane barem o tom uputiti, da i francuzki dvor misli, da nije druge, već da se mora Frankapan iz uze pustiti. U spomenutom svojem izvišću pisa im naime Ivan Badoer, da mu je rečeno na dvoru francuzkoga kralja, da car Maximilijan i kralj Karlo neprestaju raditi za Frankapana, kojega nemogu dosta prežaliti, što najljepši svoj viek trati u težkom zatvoru. Doglavnici francuzkoga kralja nemogoše u takovih okolnostih uvažiti svega onoga, što im je Badoer po dobivenih naputeih i na ime Signorije proti Frankapanu naveo i razložio, jer su jači bili obziri, koje su tada morali imati za cara i španjolskoga kralja. Da pako nebude nikakove sumnje o tom, da oni rade samo drugim za volju, izrično reče veliki kancelar Badoeru: Rogati rogamus. Videći Badoer, kako se misli o Frankapanu, usudi se reći pred doglavnicu kralja Franje, da mu se čini, da je Frankapan već pušten iz uze, kao što je i veliki kancelar tom istom viesti obveselio spomenute poslanike. Međutim Frankapan nije bio jošte oprošten svoga zatvora, nego je samo bilo zaključeno, kao što smo gore vidjeli, i to poslje — i rekao bih usljed navedenoga razgovora u Parizu, da se imade pustiti. Zato, kada je prispio u Mletke (8. kolovoza) prije spomenuti Langov poslanik, Franjo da Colli, naviesti mu dužd u svojem vieću (9. kolovoza), da je republika odlučila Frankapana izpustiti iz uze pod uvjet, da dađe jamstvo i da položi svečanu zakletvu, da neće nikamo otići iz Mletaka. O toj odluci bješe odmah izvišten toli kralj Franjo, koli Karlo i kardinal Lang; Langovu poslaniku pako bijaše sada najpreča briga, kako da se što prije dobije onaj silni novac, što su ga Mletčani tražili kanoti jamstvo, te zato pisa on odmah o tom svojem gospodaru, a podjedno se i sâm obraćao u tom poslu na novčare u Mletcih.

Čim su se više Mletčani dosada opirali oslobodjenju svoga sužnja, tim im je više valjalo na to paziti, da se s nijedne strane nepobije njihova toliko puta opetovana rieč: da s Krstom čovječno postupaju i da nedadu vriedjati njegova dostojanstva. Zato i sada

¹ Naputak, što ga je Karlo dao 18. lipnja 1517 u tom poslu svojim poslanikom, v. u Monum. habsb. 2. Abth. I. Bd. 43.

(16. kolovoza) kazniše pred samom Torresellom slugu Priama da Leze, člana vieća desetorice, koji se je usudio ružnimi riečmi Krstu i ženu mu Apoloniju uvriediti.

Dočim tako Mletčani sami barem paze na dužnosti navadne čovječnosti, a neki od najsajnijih vladara tadanjega vieka posreduju upravo za oslobodjenje Krste, morade se naći čovjek, koji je se je dao tako daleko zavesti od svoje mržnje proti svemu rodu Bernardina Frankapana, da je nagovarao Mletčane, da podnipošto Krste neoslobode, jer da je i on i otac mu zakleti neprijatelj i svoga kralja i Mletčana. Tako podpaljivaše (mjeseca kolovoza) jarost Mletčana proti Krsti Toma Bakač, arcibiskup ostrogonski i doglavljenik mladoga kralja Ljudevita.¹ Naproti tomu pako godi nam, gdje čujemo, da se je više puta za Krstu zauzimao kod mletačkoga poslanika u Budimu, Aloiza Bona, njegov rođak, tadanji koločki arcibiskup Jure Frankapan.²

Hustenje Bakačevo nije medjutim moglo imati uspjeha, jer su Mletčani već bili učinili, na što su ih silile neodoljive okolnosti. Njihova odluka u pogledu Krste bješe već i priobćena, kao što smo vidjeli, onim vlastim, koje su za njega radile. Što je pako dalje iza toga sledilo, nije nam posve jasno razloženo u izvorih; toliko medjutim vidimo, da je nastavljano ugovaranje glede Krste medju carem i medju Mletčani, pri čem je cara zastupao biskup tridentski, a Mletčane poslanik im na dvoru ugarskoga kralja; a osim toga moramo uzeti, da se je ob istoj stvari radilo i na francuzkom dvoru, te je moguće, da je već sada, t. j. još prije izmaka god. 1517, bilo ugovoreno medju Mletčani i kraljem Franjom, da će Krsto biti predan tomu kralju.

Zavlačilo se je dakle, kao što iz svega toga razabiremo, s izvedenjem odluke, što su ju bili Mletčani učinili u pogledu svoga sužnja; a po mojem mišljenju bijaše glavnom zaprekom izvedenju učinjene odluke, što su se imale prije izravnati njeke razmirice medju carem i Mletčani u Furlanskoj i što je trebalo dobiti zahtievano novčano jamstvo, do koga se nije moglo tako lahko doći pri poznatoj čestoj oskudici cara Maximilijana. Ostajući tako Krsto još i dalje sa svojom ženom u mletačkoj uzi, smatraše Maximilijan svojom dužnošću, da ih utješi nadom, da će se morati doskora izbaviti svoga nevoljnoga stanja. Tako im on pisa 28. pro-

¹ V. što sam o tom rekao u Radu III. 15.

² Za to znam samo iz Wenzelove razprave.

sinca 1517; a dobivši od njih odgovor po svojem čovjeku, Stjepanu RENCHU, opet im se odazva drugim pismom, od 11. ožujka 1518, u kojem ih žali, što tako dugo trpjeti moraju; tuži se na Mletčane, od kojih da je očekivao više uljudnosti i blagosti, i šalje im napokon mjenicu na 500 rajnskih, a glede jamčevine samo veli, da neće štediti nikakove žrtve, kao što u obće da će smatrati svojom dužnošću, da se Krsti naknadi golema šteta, koja mu je nastala s dugoga njegova sužnjevanja.

Tako dakle prodjose već i prvi mjeseci god. 1518, a za Krstu se nenadje nikakova povoljnija promjena. Žena mu morade i te godine poći u Abano, da se ondje lieči; u ostalom pako postupao se s njim kao i prije, te je tako među ostalim mogao i opet gledati o tielovu svečani crkveni obhod, odjeven u svilu, a na glavi zlatnu kapu imajući.

Medjutim bješe posredovanjem francuzkoga kralja na konac privedeno ugovaranje medju Maximilijanom i Mletčani o ponovljenju primirja, te se ono i uglavi 31. srpnja 1518 na 5 godina. U tom primirju, u kojem si ugovarajuće stranke međusobno zajamčuju svoj posjed u smislu brusseljskoga i cambrayskoga ugovora, te kralja Franju čine protektorom i interpretatorom utanačene tregue, određuje jedan članak, da će se sužnji i s jedne i s druge strane na slobodu pustiti bez ikakova odkupa, čim samo namire ono, što se je na nje potrošilo; samo glede Krste Frankapana čini se pri tom iznimka, te se za njega veli: buduć da je knez Frankapan, sužanj dužda mletačkoga, mnogo prije primirja poklonjen bio francuzkomu kralju, to je glede njega utanačeno, da će ga Mletčani pustiti na vjeru ali tako, da unaprieda bude držan sužnjem pri dvoru rečenoga kralja.

Nemogavši Maximilijan sa svojim doglavnikom Langom izposlovati Krsti pune slobode zadovoljiše se oni i tim, što je bilo glede njega odlučeno: jer su mislili, kako se to razabire iz njihovih listova, pisanih Krsti, da će za njega biti i častnije, ako bude držan pri dvoru kralja francuzkoga, i da će se odatle njihovom pomoćju lašnje dobiti podpune slobode nego li od Mletčana, koji su od njega toliko zazirali.

Nu dočim su oni takove nade gojili glede svoga štićenika, odlučeno bješe medju Mletčani, da ga oni neće pustiti iz svojih šaka, dok nebudu izravnane još njeke razmirice, što su ih imali u Furlanskoj s carem Maximilijanom, premda to nije bilo učinjeno uvje-

tom Krstina oslobodjenja i premda su oni s druge strane zahtievali upravo na temelju utanačenoga primirja, da se oslobodi njihov građanin, poznati nam Julij Manfron.

Krsto, niti nesluteći, kako se nedostojno s njim radi, nego se dapače čvrsto uzdajući, da će do koji dan ostaviti mjesto svoje tuge i nevolje, dade urezati 3. rujna nad prozorom svoje uze na uspomenu svoga tamnovanja, da je bio do toga dana a od 5. lipnja 1514 sa svojom ženom Apolonijom 1552 dana sužnjem mletačkim; ¹ pošto je pako bio razumio, da je car već učinio ono, što se je od njega očekivalo u pogledu ugovorenoga primirja, zamoli, da mu bude dopušteno, da se pokloni duždu, što nije imao prilike učiniti odkako je bio dospio u sužanjstvo. Dobivši zaiskanu dozvolu, uputi se 19. rujna u vieće, praćen prijateljem svojim Dandolom, a obučen u odielo od crnoga baršuna; te pošto je tu zahvalio duždu za blago postupanje i k tomu se još izpričao za svoje vojevanje na Mletčane, u koje da je dospio samo kao carski vojevoda, zamoli dužda, da ga pusti na slobodu u smislu utanačenoga ugovora, ništa u ostalom o tom nespomenuvši, da bi imao ići u Francuzku. Osim toga zamoli još, da mu dopuste, da si ženu pohodi, koja nakon povratka iz Abana nije došla u Torresellu, nego je bila uzela stan u kući Dandolá, — sada ju je pako Krsto želio pohoditi, jer je bila bolna. Znajući mi, da je Apolonija doista mnogo болоvala, prije ćemo povjerovati Krsti, da je istinu govorio, nego li Sanudu, koji, po mojem sudu, zlobno primjećuje k riečim njegovim o Apolonijinoj bolesti: ma sta bene. — Kada sam već spomenuo, da je Apolonija sada izvan uze prebivala, budi mi dopušteno još i to reći, da mi se čini, da je ona samo zato ostala u gradu, što je mogla misliti, da će tako lašnje raditi za oslobodjenje svoga muža.

Krstin poklon pred duždom ostade u ostalom bez uspjeha, premda je on izrično spomenuo u vieću, kako da je i car već učinio što se je od njega očekivalo; i jedna mu se samo želja izpunila, bivši

¹ O tom v. Sanuda, Ark. VIII. 43. Romanin III. 75, pozivajući se na Cicognu: Il forestiere guidato i Bettio: Lettera sul Palazzo ducale, veli: In una stanza attigua ai locali dell' attuale I. R. Istituto leggesi sul davanzale della finestra: Ioan f...l... incluso qua intro i se... fino terzo zorno de settembre del MDXVIII io Cristoforo Frangepanibus chonte de Vegia Senia et Modrusa et io Apolonia Chonsorte de sopradito signior chonte. — Svakojako će trebati, da se taj napis još bolje ogleda, jer se meni sve čini, da nije točno prepisan.

naime Apoloniji nešto kasnije dopušteno, da se vrati k njemu u uzu. Premda i sama bolešljiva nemogaše ta vierna i na žrtve pripravna žena muža svoga ostaviti sama, kada joj je bilo doglašeno, da je i on obolio (oko 11. listopada). Neuzdajući se Krsto, da će u svojem zatvoru skoro do zdravlja doći, pošalje 14. listopada u vijeće Dandola, koji je posvjedočio, da on u istinu jako boluje s bodca, te je na njegovo ime zamolio, da ga u smislu primirja izpuste iz uze i da mu dopuste, da može preći u koju privatnu kuću, gdje bi se liečio. Obavivši Dandolo svoje poslanstvo, nastade u vijeću velika prepirka o tom, što da se učini. Sâm dužd i mnogo vječnika bijahu za to, da se dopusti što je Krsto zamolio; nu proti tomu se diže vječnik Luka Trum, tvrdeći, da u svem tom, što se govori o bolesti Krstinoj, neima ni rieči istine, nego da se je on samo pričinio bolestnim. Napokon bješe odlučeno, da odu ka Krsti dva od najglasovitijih liečnika, da vide, što je s njim. — Izpripoviedavši Sanudo sve to, što je upravo sada rečeno, dodaje: da se je Krsto mnogo mučio i da je zdvajao videći, da se nemože dobiti slobode; nu nije on tako pravedan, da bi bio učinio kakovu primjetbu i k onomu, što je dalje sledilo po njegovu upravo pripoviedanju. Ka Krsti poslani liečnici nadjoše naime, da je on u istinu jako bolan, te mu dadoše više liekova; a kada su drugi dan (14. listopada) došli u vijeće, izviestiše vječnike: da doista mnogo trpi. Bivši pako oni iz vječa odupušteni uze rieč Dandolo, da po svojoj dužnosti izvesti vječie o stanju i o namjerah svoga sužnja, želeći bez dvojbe u duši svojoj, da sklone svoje sugrađjane na čovječnije odluke. On im reče, da je Frankapan pred njim izjavio, da će još trpiti do nedjelje oliti do 17. listopada; ako mu pako dotle nebude slobode, da će doći k prozoru svomu i zaviknuti na sav glas, kolika mu se nepravda čini, i tad glavom o zid udariti: jer da će radije umrieti, nego da još i dalje bude u uzi proti jasnim ustanovam sklopljenoga primirja, koje je već tolikim slobodu povratilo. Čuvši vječie takove glasove, nastade u njem velika graja. I opet se iztaknu malo prije spomenuti Luka Trum, te govoreći o potaknutoj stvari uvriedi tako svojimi bezobzirnim riečmi Dandola, da je ovaj sada napokon izveo svoju već davno gojenu namjeru, da se je naime odrekao nadzora nad sužnji, a naročito i nad Krstom, izjavivši, da se više neće pačati u stvar, koja se je — slobodno dodajmo te rieči — toliko protivila njegovoj duši i plemenitijemu čustvu. Ostali vječnici pako odlučise samo toliko, da opet podju

spomenuta dva liečnika ka Krsti, valjda da mu budu na pomoć svojom vještinom uza njegova liečnika Dominika da Monopoli.

Sav taj postupak Mletčana nakon sklopljena primirja tako je tvrd i bezčutan, da ga doista nitko neće braniti, kao što su se i Mletčani sami slabo tim obranili, što su tvrdili, da Krstu drže u uzi na molbu francuzkoga kralja a u smislu rečenoga primirja.

Krsto, ljuto se prevarivši u svojih nadah, a nebudući naprama Mletčanom vezan ni vjerom, ni poštenom rieči svojom, mislio je, da može raditi bez povrede svoje časti, kako da se izmakne izpod vlasti svojih gospodara, koji ga zadnje vrieme i onako nisu držali kao viteza, i proti njihovoj volji. Buduć da ga oni nisu htjeli liepim načinom oprostiti uze, pokuša on sada, da im pobjegne. Nu loša mu bijaše sreća. Već je bio liepo izprepilio željezje na okruglom oknu svoje uze, tako da ga je trebalo samo izdići pa se spustiti po konopcu; nu kada je već dogotavljao svoj posao, začuju njegovi stražari, da se u uzi željezo pili, te jedan od njih poteče u vieće desetorice, — a bijaše to 3. studena na večer, — da prijavi što su čuli. Vieće odpravi odmah u Torresellu svoga tajnika Ivana Adriani-a, da iztraži, što je učinjeno. Samo se sobom kaže, da je vierni sluga svojih gospodara točno obavio dobiveni nalog; nu buduć da nije mogao uza svu svoju revnost upravo ono pronaći, što je i bilo najvažnije: kakovu da je osnovu Krsto imao, tko l' mu je pilu donio itd., to je moralo i samo vieće iztragu dalje nastaviti. Odmah bješe međjutim određeno, da se Krstina žena odvede iz Torrselle u svoj stan, gdje je prije prebivala, a njezine gospodjice da se drže pod stražom; nadzor pako nad Krstinom uzom bješe povjeren dvojici tajnika vieća desetorice.

Da je bilo Krsti nakon osujećena biega još ikoliko dulje ostati u mletačkoj vlasti, bio bi se doista dočekao crnih dana; nu na njegovu sreću približavaše se sve većma konac njegova mletačkoga sužanjstva.

Mletčani su istina pohitili izviestiti francuzkoga kralja, kako je Krsto hotio pobjeći; pak buduć da je njihov poslanik propustio ono pripoviedati, što se je u Mletcih činilo prije Krstina pokusa, to je mogao kralj odsuditi Krstin čin kao nevaljao i prostački: međjutim sve to nemogaše zapriečiti, da se neizvede što je tada već bilo odlučeno, da se naime Krsto odvede iz Mletaka.

Krsto bješe izvišten o toj odluci malo danâ nakon pokušana biega pismi cara Maximilijana i svoga šure, a skoro zatim dodjoše

jednaki glasovi i Signoriji od francuzkoga dvora. Vidiivši pako Signorija, da francuzki kralj ozbiljno želi, da mu Krsto bude predan, nemogaše se već oteti; te kad je još i Julij Manfron došao u Mletke iz sužanjstva Krstina oca (21. prosinca), nebijaše druge, nego da se učini, što je želio kralj Franjo.

Zadnjih dana mjeseca prosinca bješe odlučeno u dogovoru s poslanikom francuzkoga kralja, kako će Mletčani Krstu poslati do Creme, gdje su ga imali preuzeti ljudi maršala Lautreca, da ga doprate do Milana. Buduć da je sada francuzkomu kralju mnogo stalo do Krste, to je naravno naredjeno, da će ga pratiti pouzdana četa, i to tim više, što se je bilo dočulo, da se carevci spremaju, kako će ga na putu oteti. Dočim su te priprave činjene, podjednako bješe odlučeno, da Apolonija neće moći poći sa svojim mužem; ali s druge strane dozvoliše joj na njezinu molbu drugi dan god. 1519, da se slobodno vrati ka Krsti i da s njim ostane, dok mu bude poći put Milana.

Napokon bješe odlučeno, da ima Krsto otići iz Mletaka 5. siečnja 1519. Signorija, koja je s njim zadnje vrijeme onako bezobzirno postupala, posla k njemu u užu u oči spomenutoga dana tajnika vieća deseterice Ivana Adriani-a, da mu liepu rieč rekne i da ga uvjeri o milosti vlade mletačke, jer da je sve, što se je medju njimi zbililo, bilo samo posljedica prijašnjega boja. Tako htjede mletačka vlada ublažiti uvriedjeno čustvo muža, koji se je sada imao oprostiti njezine vlasti, a jednom je opet mogao s njom kao čovjek svoje volje i slobode u doticaj doći. Krsti pako bijaše svetom dužnošću, da prije svoga odlazka iskrenu hvalu izkaže onomu, koji je jedini medju Mletčani za svega njegova sužnjevanja prijateljskom sućuti bolnu mu dušu kriečio. Svatko će pogoditi, da tu na Dandolo mislim. S jutra dne 5. siečnja mogaše Krsto s dozvoljenjem vlade vriednoga si prijatelja pohoditi i živom mu rieči izkazati, koliko ga cieni i kako mu je zahvalan za njegovu uljudnost i prijateljstvo. Na razstanku dade Dandolo Frankapanu na uspomenu prijateljskoga im saveza prsten s dragim kamenom, na kojem su bile napisane rieči: *Spes mea in Deo est!* — rieči, koje si je Frankapan bio kao geslo odabrao i koje je i u uzi svojoj na više mesta napisao.

Dospievši medjutim i ura za odlazak ostavi Krsto tužni svoj stan, u kojem je 4 godine i 7 mjeseci čamio, te ga barke vieća deseterice dovezu do Lizze Fusine na kraju lagunâ. Tu se oprosti sa

svojom ženom, koja je s njim vjerno dielila sve tegobe sužanjstva, te bi ga bila bez dvojbe i sada drage volje pratila, da joj je bilo dopušteno. Nadarivši još gospodski kapitana i momčad na barkah zaputi se sa svojom pratnjom prama Cremi, gdje su ga imali, kao što znamo, Francuzi preuzeti. U mletačkih gradovih, preko kojih je morao proći na svojem putu, liepa mu bijaše počast izkazivana od ondašnjih poglavara, za što se je on Signoriji svojim pismom osobito udvorno zahvalio, uvjeravajući ju, da joj je uvijek bio dobrim službenikom, i želeći joj sreću i napredak. Napokon dođe u Milan oko 16. siečnja 1519.

VII. Krsto je jošte u Mletcih opetovano izjavio da će rado poći u Francuzku, jer se je bez dvojbe nadao, da će mu njegovi zaštitnici lašnje izposlovati slobodu od kralja francuzkoga nego od Mletčana, koji su mu tako kivni bili. Nu tu se ljuto prevari i on i oni, koji su za nj radili i posredovali. Dok je on još u Mletcih bio i upravo onda, kada se je najživlje o tom radilo, da bude predan Francuzu u smislu uglavljenih ugovora, bješe potajno na francuzkom dvoru izpredena osnova, kojom je bilo odlučeno, u koju će se cieniu njemu sloboda darovati. Vitežki inače kralj Franjo bješe naime odlučio, da će se poslužiti Frankapanom u tu svrhu, da pribavi slobodu šuri svomu Henriku d' Albretu, maršalu navarrskomu, koji je bio pao u španjolsko sužanjstvo, kadano je bio nakon smrti kralja Ferdinandu pokušao, da svojemu rodu opet pribavi kraljevinu Navarrsku, koja mu je bila od rečenoga kralja oteta. Pripravan bijaše Franjo dati slobodu Frankapanu, ali pod uvjet, da u zamjenu i španjolski kralj Karlo pusti na slobodu svoga sužnja, spomenutoga maršala. Takove osnove imajući francuzki kralj, bješe naredio, da se Krsto dovede samo do Milana i da tu ostane kao sužanj pod nadzorom kraljevskoga namjestnika u milanskoj vojvodini, maršala Lautreca. Tako se dakle nova zapreka stavi na put Krstinu oslobodjenju, koja ga je morala, kada je napokon i on za nju doznao, do skrajnje zdvojnosti dovesti: jer mu je bilo posve jasno, da Karlo neće tako lahko iz svojih šaka pustiti onoga, koji bi mu mogao u dobroj zgodi vrlo pogibeljnim postati.

O Krstinu životu u Milanu malo nam je u ostalom poznato. Znamo samo, da je bio zatvoren na kastelu; a zatim, da ga je njegova vjerna žena i u Milan sledila: nu kada je ona i kako onamo došla i da li je s njim zajedno u uzi boravila, o tom nam se ništa nekaže;

ja mislim međutim, sudeć po onom, što je kasnije sledilo, da je Apolonija u Milanu negdje u gradu stanovala.

Krsto bješe u Milan došao, kao što znamo, siečnja mjeseca, i premda tada već nije bilo u životu cara Maximilijana († 12. sieč. 1519), komu služec i bješe Krsto dopao svojih golemih jada, to ipak možemo vjerovati, da se je njemu i sada nalazilo zagovornikâ, medju kojima opet metnimo na prvo mjesto kardinala Langa. Međutim slaba korist bijaše njemu od svega toga, kada se nije mogao izpuniti onaj uvjet, bez koga se nije mogao nadati slobodi. Francuzom bijaše poznato ako ne prije a ono svakako mjeseca rujna, da Karlo neće pustiti svoga sužnja, jer da na to nije vezan ugovori, koje je imao s francuzkim kraljem.

Tako prodje već toliko mjeseci, a Krsti se nepokaza s nijedne strane da bi samo i slaba nada, da ga kane na slobodu pustiti. Nu sada si on sâm pomože, izmaknuvši sretno iz milanske uze. Njegovim suvremenikom bijaše poznato, da nije pobjegao iz Mletaka, nego iz Milana, ali načinom čudnovatim,¹ nu doskora se stvori, i to po svoj prilici još XVI. vieka, o njegovu oslobodjenju druga mnogo romantičnija pripoviest, koja se je zatim držala sve do najnovijih vremena. Tu se uzima, da je Krsto pobjegao iz Mletaka, a pomoćju svoje žene, koja da je k njemu u uzu došla, preobukla ga u ženske haljine i tako stražare prevarila. Za veliko požrtvovanje Apolonijino znalo se je na daleko u tadanjem svijetu, te nije mnogo trebalo, da se takova pripoviest porodi u kojem bujnijem i smjelijem duhu. Mi međutim znademo sada na temelju zapisaka Sanudovih, kako se je u istinu zbilo Krstino oslobodjenje, pri čem nam je u ostalom prosto misliti, da je mogla i Apolonija muža si ponagati, dok je činio nužдне priprave. Krsto dobi na svoju ruku, — tako nam se povieda u Sanudovih izvješćih, — dva službenika kastelana u kastelu milanskom po imenu Mondragona i njihovom se pomoćju oslobodi. Preminuvši naime rečeni kastelan u noći medju 13. i 14. listopada 1519 upotriebi Krsto sa svoja dva rečena Francuza zabunu, koja je s toga u gradu nastala, te se s njimi zajedno spusti niz gradske zidine s one strane, gdje su bili nekakovi mlini, i štićen noćnom tamom sretno izmakne. Francuzi mu nemogoše traga naći i istom onda začuše za njega,

¹ Tako veli za njega Kirchmair (o. c. 435): Zuletscht ward er zu behalten gen Maylandt gethan, daselbs er im zwainzigsten Jar der mindern zal wunderparlich ausskommen ist.

kada je već bio sa svojim pratioci živ i zdrav prispio u Arco, na carevu dakle zemlju.

Tako se zadobavi Krsto davno željene slobode. Nu uza svu radost, koju je s toga čutio, moraše se nemalo smučivati poradi svoje žene, koja nije mogla u njegovu ga biegu slijediti. Ona bješe ostala u Milanu, morda već tada trpeći s bolesti, koja ju je doskora sa životom razstavila. Apolonija preminu na 4. siečnja 1520. Mrtvo joj tielo bješe iz Milana dopraćeno preko mletačke zemlje k mužu njezinu, koji ga je pokopao na jednom od svojih gradova.¹ U njoj izgubi Krsto riedke krieposti drugaricu života svoga.

VIII. Imajući po svojoj osnovi govoriti o Krsti Frankapanu doklam se nije povratio u svoju otačbinu, izvesti mi je ovdje jošte ono, što znamo o njem nakon njegova oslobođenja;² nu odmah moram primietiti, da se najvažnija zgoda, kojom imam zaključiti svoje pripovijedanje, povratak naime Krstin u domovinu, neće moći na ovom mjestu sasvim jasno i podpuno razložiti, — uzdam se, da ću to moći učiniti drugom zgodnijom prilikom, kada budem naime u daljem nastavljenju svojih povjestnih razprava obliže označivao okolnosti, medju koje pada spomenuta zgoda.

Oslobodivši se Krsto francuzkoga sužanjstva pohiti najprije, kako će to svatko već unapried očekivati, u svoju državu,³ i bez dvojbe odmah potraži priliku, da pozdravi oca i ostali si rod, s kojim se nije vidio već toliko godina. Budući čovjek osobito tople nabožne čuti sjeti se on odmah i zavjeta svoga, kojim se je bio u sužanjstvu svojem zavjetovao Gospi na Chioggi: te zato zamoli pismom (već pod konac studena 1519) prijatelja svoga Dandola, da mu izhodi kod mletačke vlade dozvolu, da može onamo poći. Vlada mu mletačka nedade te dozvole, bojeći se zamjere od francuzkoga dvora, kojemu je Krsto svojim biegom račune pomrsio, ali mu zato drage volje dopusti, da pošlje po svoje stvari, što ih je jošte u Mletcih imao.

¹ Sanudo (kod Wenzela, 34) nije izpisao imena toga grada, nego samo veli: in uno castello dil prefato conte, chiamato — mia — lontan di Caodistria.

² I tu će mi biti poglavitim izvorom Sanudovi zapisci; a što se je našlo osim toga, to ću svagdje zabilježiti.

³ Mjeseca prosinca 1519 bjaše, „a Castelnuovo, sno castello vicino a Fiume“ (to će biti, mislim, istarski Novigrad), a nešto kasnije u Postojni.

Uredivši domaće svoje stvari lati se on opet svoga negdašnjega posla, koji mu je bio toliko omilao, da bez njega nije mogao ni živjeti. Jedva je bio prošao jedan mjesec, što se je oslobodio, i već bjehu Mletčani uznemireni viešću, da se je on pojavio s nešto oružane čeljadi u Divinu. Nu budući da sada već nije živio car Maximilijan, kojemu je Krsto od prije službovao, zato je valjalo da učini nove ugovore s unuci Maximilijanovimi, a naročito s carem Karlom, koji za sada još nije bio ustupio austrijskih zemalja svojem bratu Ferdinandu. S toga se uputi negdje početkom god. 1520 na dvor cara Karla u Španjolsku, i tom prilikom dobi od cara naslov kapitana od Raspa i Krasa, što će reći drugimi riečmi, da ga je Karlo na svoju službu uzeo i da mu je namienio one iste strane, koje su mu bile povjerene i za cara Maximilijana.

U Mletcih bijaše ta novina poznata već mjeseca veljače god. 1520, te ako su se Mletčani već s toga zabrinuli, to nastade među njimi još veća bojazan, kada su razumjeli početkom god. 1521, da će Krsto u istinu preuzeti zapovjedništvo nad tvrđjama Gradiškom i Maranom u najbližem susjedstvu njihova furlanskoga posjeda. Krsto im bijaše u obće zazoran, a sada im se činjaše jošte pogibelnijim zbog toga, što još uvijek nisu bile izravnane one razmirice glede Furlanske, što su bile ostale jošte od Maximilijanova vremena među njimi i među carem. Da dakle s toga nedodje do kakova sukoba, radilo se je oko francuzkoga kralja, da on nekako učini svojim uplivom, da Krsto nebude poslan na rečene strane. Medjutim sve to nebijaše od koristi. Krsto dodje u Gradišku (travnja 1521), i želeći, da sakupi oko sebe što valjaniju četvu, odluči, da će najmiti što više svojih Hrvata, premda su se tomu Niemci jako opirali. Medjutim Mletčani se doskora lišiše svakoga straha s te strane, jer je bilo 3. svibnja 1521 ponovljeno primirje među njimi i među carem Karlom na novih pet godina.

Bivši te stvari tako uredjene mogaše Krsto poći mjeseca lipnja iste godine u Linac u svatove nadvojvodi Ferdinandu, koji je tada uzeo sestru ugarsko-hrvatskoga kralja Ljudevita po imenu Anu, a zatim se uputi u Brusselj na dvor njemački, gdje se je o tom radilo, kako piše mletački poslanik Gašpar Contarini, da se odluči, kako će car Karlo upotriebiti Krstu na svoju službu. Kako je Krsto došao u Brusselj mjeseca srpnja 1521, tako ga i poslje nalazimo oko njemačkoga dvora daljih mjeseci iste godine i sve sljedeće godine.

Sve to vrieme neima nigdje ni rieči o kakovih djelih Krstinih: a ipak su njegovi sunarodnici upravo tada u skrajnju zdvojnost dolazili sa silna napredovanja turskoga cara Sulajmana, na drugu pako stranu pružalo se je široko polje junačtvu u golemih bojevih medju carem Karlom i njegovim takmacem, fracuzkim kraljem Franjom.

Nitko neće ni pomisliti, da je Krsto bio omlitavio ili da ga je bila minula želja junačkoga života: pak upravo zato vele je zanimivo i važno, da se protumači onaj njegov nerad uposried tolikih pobuda. U tu svrhu znatna nam pomoć dolazi najprije sa strane njegova najbližega roda. Početkom god. 1522 priobći vieću mletačkomu Ivan Frankapan, kako je njegov rodjak knez Bernardin pisao u Njemačku svojemu sinu Krsti, da se vrati u svoju domovinu, kada ga car neće da nagradi onako kako je zaslužio. Dva mjeseca kašnje dodje sâm Bernardin u Mletke, da izvesti ondašnju vladu o Turcih i da ju sklone na pomoć. Dužd Antun Grimani, koji je u ostalom osobitim načinom odlikovao svoga gosta, — starca visoka uzrasta s liepom siedom bradom, — odgovori mu glede zaiskane pomoći, da će mu ju Mletčani drage volje pružiti, ako on pomogne, da se izmiri car njemački sa francuzkim kraljem.¹ Glede naše stvari pako, o kojoj ovdje poglavito govorimo, reče Bernardin tom prilikom Signoriji, da neće privoljeti, da koji od njegovih sinova unapried bude u službi ma ikoje druge vlade na svijetu osim mletačke, te da je zato već i pisao Krsti, da se nedade na carevu plaću. — Iz tih će izjava svatko razabrati, da je bilo Bernardinom zavladalo nepouzdanje naprama nasljednikom cara Maximilijana, koga se je tako dugo i tako čvrsto s celom svojom kućom držao, a usuprot da je sada svu svoju nadu polagao u Mletčane, kojim je prije toliko neprilikâ činio; ujedno se pako vidi, da je on nastojao dobiti i svoje sinove za svoje misli i namjere. Kao što je to s jedne strane sasvim jasno, tako se isto vidi i na drugoj strani, da njegov sin Krsto nije voljan bio u svem sliediti njegovo ponukovanje, u toliko naime, da bi se bio sasvim odlučio od cara Karla i od brata mu Ferdinanda, koji je sada već bio preuzeo vladanje austrijskih zemalja. Krstino dugo boravljenje u Njemačkoj toliko mi kaže, da je on s prva namjeravao i dalje služiti Karlu, dotično bratu mu Ferdinandu; pak istom onda, kada

¹ Za taj odgovor znadem samo po Ljubićevu Pregledu, 183.

se je uvjerio, da ga car nekani nagraditi prema njegovim zaslugam, kao što to veli njegov otac, iliti drugim riečmi, kada je vidio, da se neprimaju oni uvjeti, koje je on stavljao za svoje dalje službovanje, odluči, da će izstupiti iz službe austrijskoga nadvojvode, ostajući mu ipak obvezan viernošću zbog onoga posjeda, koji je držao u njegovoj zemlji i koga se nije mogao odreći. Po tom, što sam rekao, tumačimo si postanak i smisao pisma, koje je nadvojvoda Ferdinand dao Krsti Frankapanu u Nürnbergu na 15. siečnja god. 1523, i u kojem isti nadvojvoda ovako po prilici govori: ' Buduć da si ti odlučio, da nećeš dalje stati na našoj službi, koju si nam njeko vrijeme činio na naše puno zadovoljstvo, to ti dopuštamo na tvoju molbu: da možeš izstupiti iz naše službe i domu se svomu povratiti, ali da ostaneš našoj austrijskoj kući obvezan viernošću i podložnošću za one gradove, trgove i sela, koja od nas imaš.

Usljed toga se mogaoše Krsto povratiti u svoju domovinu početkom god. 1523; nu još prilično mnogo vremena prodje prije nego li mu je tu ime na glas došlo: zato scienim, da ću dobro učiniti, ako ovdje u kratko napomenem one manje važne stvari, koje se odnose na njega, pošto se je već bio vratio u Hrvatsku.

Mjeseca travnja rečene godine posla otac njegov svoga čovjeka u Mletke, po kojem je izjavljivao, kako želi, da se Krsto s Mletčani pogodi, budući slobodan i od cara i od nadvojvode Ferdinanda, — u čem je Bernardin pravo imao samo doniekle, do one naime stege, koju smo malo prije spomenuli. — Isto po prilici vrijeme, kada je Bernardin onoga svoga čovjeka u Mletke pošiljao, pripravljaše se on ujedno sa svojimi sinovi, kako bi Senj dobio u svoje ruke. S toga nastade velika zabuna medju Senjani; Mletčani naoružaoše i odpremiše na te naše strane nekoliko svojih galija: ali napokon nedogodi se ništa većega, već se samo veli za Krstu, da je bio poletio k Senju i da je spalio njeku crkvu.² — Ti naši Frankapani pozirahu u ostalom još uvijek na Mletke: za što nam može biti dokazom to, što se je Krstin brat Feranat nudio Mletčanom, vraćajući se mjeseca listopada 1524 preko Mletaka iz kupelji talijanske.³

¹ U zem. arhivu: N. R. A. 1648, 47.

² Tako Sanudo, Ark. VIII. 159. Prisp. Ljubićev Pregled, 184.

³ Njegovi službenici, deset ih na broju, bijahu obučeni „ala Corvata di rosso e quelli soi capelli in testa“; on pako bijaše obučen „al

Poslje prolazi nekoliko mjeseci i Krsti neima nigdje traga u spomenicih, dok se na jednom nepojavi u Budimu, gdje mu zatim i počima dalje javno djelovanje. Odatle pisa on 15. studena 1524 pismo prijatelju svomu Dandolu, koje nam je mnogo vrijedno. Zdrav sam, hvala budi Bogu, — tako piše on Dandolu, — ali u ostalom duša me jako boli, jer nam dolaze glasovi s raznih strana, da Sulejman pripravlja ogromne vojske na kršćanstvo, a „onu jednu Hrvatsku“ neprestaje i onako nikada pustošiti, kao što je eto prije malo danâ poharao imanje moga oca oko Skrada i Dubovca. Te nam rieči pokazuju, koli je živo Krsto osjećao najpreče potrebe kršćanskoga svijeta i svoje ponapose domovine, a prema tomu valjalo je, da sada i sâm žrtvuje sve svoje dosadanjim râdom izvježbane i ukriepljene sile onomu, što mu se je kao najnuždnije ukazivalo. Nu dospievši u Budim bacio se je on podjedno u vrtlog nevriednoga onoga strančarenja, koje je tadanju Ugarsku, a s njom i našu domovinu, k propasti privodilo, te je trebalo da pokaže, da li ima toliko političke i državničke mudrosti, da će umjeti ono odabrati, što je bilo nuždnim uvjetom za obstanak i napredak države i naroda i bez česa se nije ni misliti moglo na kriepko suzbijanje kršćanstvu grozećih pogibelji. Kakovim se je pako Krsto u svem tom pokazao, to ću razložiti u daljoj svojoj razpravi, za sada se tim zadovoljujući, da sam ga u svojem pripoviedanju dopratio u domovinu njegovu, gdje se sjeća, da je Hrvat i pojima dužnosti, koje ga idu kao Hrvata.

IX. Još je jedna, koju imadem na koncu ove svoje razprave u kratko napomenuti.

Našavši ¹, da je u Mletcih tiskana g. 1518 knjiga, za koju je rečeno, da joj je naslov: Frangepan Christoffel, Fürst und graff zu Zeng, Vogel und Madrusch, Petbuch, naravno je, da sam se postarao, da o tom saznadem što bližega, a naročito da izpitam, u kakovu odnošaju stoji Krsto naprama spomenutoj knjizi. Što sam doznao, budi ovdje u malo riećih ubilježeno. ²

Hongara con uno scufion d' oro in testa⁴, a dugu mu spadu s pozlaćenimi i vrlo liepo izradjenimi koricami držaše jedan momčić (Sanudo).

¹ Kod Wenzela, 33.

² Za sve, što poviedam o toj knjizi, moram se zahvaliti g. I. Kostrenčiću. On mi ju je opisao po riedkom iztisku, koji se čuva u Beču u c. knjižnici, i pružio mi je potrebitih glede nje ubaviesti.

Knjiga spomenuta jest na njemački jezik preveden rimski brevijar, a tiskana je u 400 iztisaka u Mletcih u tiskarnici Gregorija de Gregorijs g. 1518. Uredjena je onako, kao što su obični rimski brevijari, a sastavljena je, kao što se veli u predgovoru, zato, da se pomogne duhovnoj potrebi onih viernih po Njemačkoj, a osobito ženskih glava, koje nerazumievajući latinski svoju pobožnost nesavršenim načinom obavljaju, jer im duša ništa nećuti od onoga, što ustima izgovaraju. U knjizi ima mnogo drvorezâ i početna su slova liepo iluminirana. Štampana je ta knjiga u srednjoj četvrtini i ima stranâ CXXVII. 629.

Na prvom listu nalazi se u drvorezu grb Krste Frankapana i još drugi, koji će biti bez dvojbe obitelji Langâ. Krstin grb pokazuje osobitost, kojoj, kao što me uvjeravaju oni, koji ovu stvar pobliže poznavaju, nigdje drugdje traga neima. Na njem se naime vide izpod zvijezde i lavâ, koji dolaze i u drugim Frankapanskih grbovih, u dva donja polja s jedne strane križ, a s druge tri, ako se nevaram, liljana. To će dakle biti posebni grb Krstin. — Za prvim listom, na kojem se nalaze spomenuti grbovi, dolazi predgovor, iz koga sam nekoliko podatakâ već u svojem pripovijedanju upotriebio, i gdje se osim toga veli, da je ovaj brevijar tiskan troškom Krste Frankapana i žene mu Apolonije, te se njih dvoje preporučuju pobožnoj uspomeni svih onih, koji budu molili iz toga molitvenika. — Pred samim početkom pravoga brevijara nalazi se slika, koja je za nas vele važna. Pred Gospom u nebo uzetom kleči s jedne strane Krsto Frankapan, a s druge je njegova žena Apolonija. Krsto ima obično teško odielo vitezovâ onoga vremena; obličje mu riesi duga brada; Apolonija je pako onako odjevena, kako nam je već prije rečeno. Tu bismo dakle imali najstariju poznatu nam sliku Krste Frankapana. — Na koncu brevijara dolazi još zaglavak, u kojem se opet veli, čijim je troškom tiskan, kako je sastavljen i kakova je oko njega truda imao bosonogi redovnik Jakov Wig, i napokon gdje je tiskan i kada.

Toliko je trebalo reći o Krstinu brevijaru. Znamo dakle, da je taj brevijar tiskan njegovim troškom, na što se je on kanoti čovjek toli žive nabožnosti i za ljubav svojoj ženi, rodjenoj Njemici, drage volje sklonuo. Bilo je Hrvatâ, koji su mnogo više činili za najviše potrebe inih naroda! ¹ — Napokon budi još dodano, kako sam pri-

¹ Tu se upravo sjećam, kako je prva počela izdavati magjarsku bibliju Katarina Frankapanka, sestra glasovitoga u dobi Ivana Za-

jateljskim putem ubaviešten o samu sastavljenju brevijara. Jezik je tomu brevijaru onaj, što ga zovu neuhochdeutsche Schriftsprache, s riedkimi švabsko-alemanskim osebina. Prevodilicom će biti, veli se, po svoj prilici sama Apolonija, koja je kanoti rodjena Augsburžanka imala priliku, da u viših krugovih nauči onaj jezik, kojim je brevijar pisan; njezin pako prevod bit će u zaglavku spomenuti bosonožac Jakov Wig izpravio i uredio.

poljskoga Franje Frankapana, a žena Gabriela Perénnya, koji je kod Muhača poginuo (Salamon, Az első Zrinyiek 329).